

ÇARIÇE II. KATERİNA'NIN KIRIM SEYAHATI (1787) VE BU SEYAHATİN OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ YANSIMALARI*

Mustafa AYDIN**

ÖZ

1475 yılından beri Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Kırım, 1783 yılında Rusya tarafından ilhak edilmiştir. 1784 yılında Osmanlı Devleti'nin ilhaki meşru kılacak senedi Rusya'ya vermesinin ardından 1787 yılında Rus Çariçesi II. Katerina Kırım'a bir seyahat gerçekleştirmiştir. Çariçe II. Katerina'nın söz konusu Kırım seyahati ile ilgili daha önce Sinan Yüksel tarafından "II. Ekaterina'nın Kırım Seyahati (1787)" adlı bir makale yayınlanmıştır. Bu makalede ağırlıklı olarak Rus kaynakları kullanılmıştır. Bu çalışmada ise; Rus Çariçesinin Kırım'a yaptığı seyahatin hazırlık evresinden başlayarak Kırım'a seyahati sırasında ve Kırım'da bulunduğu sürede yaşananlar ile Osmanlı Devleti'nin bu seyahati nasıl değerlendirdiği ele alınmıştır. Çalışmanın ana kaynaklarını söz konusu seyahat sırasında Çariçenin yanında bulunan Fransa'nın St. Petersburg Elçisi Kont Segur'un, o dönemde özel bir görevle St. Petersburg'da bulunan Avusturyalı diplomat Prens Ligne'nin ve Rus Generali Potemkin'in hatıraları ile yazarı belli olmayan, ancak Çariçenin çok yakınında olduğu anlaşılan biri tarafından yazılan "Taurische Reise" adlı eser oluşturmaktadır. Bu hatıralar gerek Rus Çariçesi II. Katerina'nın, gerek Avusturya İmparatoru II. Joseph'in, gerekse Fransız Elçisi Kont Segur'un seyahat sırasındaki genel izlenimlerini, Osmanlı Devleti'nin Rusya, Fransa ve Avusturya ile olan ilişkilerini, Osmanlı Devleti hakkında kullanılan ifadeleri ve o dönemde Osmanlı Devleti'ne olan bakış açısını ortaya koyması bakımından önemli görülmektedir. Seyahat sırasında Rus Çariçesinin eski sevgilisi Polonya Kralı Poniatowski ile buluşması ve Kaydak'tan itibaren Avusturya İmparatoru II. Joseph ile birlikte Kırım'a seyahat etmesi de bu seyahatle ilgili dikkat çekici hususlar olarak göze çarpmaktadır.

Anahtar Sözcükler: II. Katerina, Kırım, II. Joseph, Segur, Potemkin

* *Gönderim Tarihi:* 15.05.2023. *Kabul Tarihi:* 16.06.2023.

** *Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, İSTANBUL. muaydin@iuc.edu.tr, ORCID 0000-0003-1573-8035.*

CATHERINE II'S TRAVEL TO CRIMEA (1787) AND ITS REFLECTIONS IN THE OTTOMAN STATE

ABSTRACT

The region of Crimea, previously under the dominion of the Ottoman Empire since the year 1475, was included into the Russian Empire in the year 1783. Following the Ottoman Empire's acceptance of the Russian document that would confer legitimacy to the annexation in 1784, Catherine II embarked on a journey to Crimea in 1787. The publication titled "II. Ekaterina's Crimean Travel (1787)" by Sinan Yuksel has been previously referenced in relation to Catherine II's visit to Crimea. This article predominantly relies on sources originating from Russia. Her study examines the events surrounding the voyage of the Russian Tsarina to Crimea, beginning from the preparation phase. It delves into the details of her journey, her activities during her stay in Crimea, and the assessment of her travel by the Ottoman Empire. The primary sources utilized in this study consist of the recollections of notable individuals such as the French Ambassador Count Segur, the Austrian Diplomat Prince Ligne, and the Russian General Potemkin. These individuals were in the company of the Tsarina during her travels. Additionally, the study draws upon a work titled "Taurische Reise," authored by an unknown writer who is believed to have had a close relationship with the Tsarina. The significance of these recollections lies in their ability to shed light on the overall perceptions of Catherine II, Emperor Joseph II of Austria, and French Ambassador Segur during their travels. Additionally, they provide insight into the diplomatic relations between the Ottoman Empire and Russia, France, and Austria, as well as the language employed when discussing the Ottoman Empire and the prevailing opinions surrounding it during that period. One notable aspect of this journey is the encounter between the Russian Tsarina and her former lover, King Poniatowski of Poland, as well as their subsequent excursion to Crimea alongside the Austrian Emperor Joseph II, commencing from Kaydak.

Keywords: Catherine II, Crimea, Joseph II, Segur, Potemkin

Giriş

İsmi üzerinde tam bir uzlaşma olmamasına rağmen kale, hisar,¹ kaya anlamına gelen veya Kimmer sözcüğünün bozulmuş hâlinde türetilmiş bir isim olması² muhtemel olan Kırım ya da daha doğru bir tanımlamayla Kırım Yarımadası; doğudan Azak Denizi, batıdan ve güneyden Karadeniz ile çevrili olup, karaya 9 km genişliğinde ve 30 km uzunluğunda Orkapı berzahıyla

---

¹ Ludwig Philipp Segur, *Denkwürdigkeiten, Rückerinnerungen und Anekdoten aus dem Leben des Grafen von Segur*, (aus dem Französischen übersetzt durch D. v. W), C: III, Stuttgart 1827, s. 116; Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, İstanbul 2006, s. 127.

² "Kırım", de.wikipedia.org/wiki/Krim

bağlıdır. Kırımlı Türkler arasında “Yeşil Ada” diye bilinen ada 26.140 km²’lik bir alana sahiptir.³

Burada yaşadığı bilinen en eski kavim Kimmerlerdir. MÖ. VIII. yüzyılda Kırım’a gelmiş olan İskit/Sakalardan sayılan Taurlar buraya hâkim olmuşlar ve Kırım uzun zaman bu isme izafeten Tavrida/Taurida/Taurya adıyla anılmıştır. MÖ. 600’de ticaret Yunanları bu bölgeye çekmiş, Miletler doğu kısmında Kerç ve Theodosia’nın bulunduğu yerde Panticapea kolonisini kurmuşlardır.⁴ I. yüzyıldan IV. yüzyıla kadar Sarmatların hâkimiyetinde kalan bölgede Yunan kolonileri Roma İmparatorluğu’na bağlı bulunmuşlardır.⁵ Müteakiben Hunlar buraya hâkim olmuşlar ve ardından VII. yüzyılda Hazarlar Yunanları buradan kovmuşlardır. Daha sonra Kumanlar ve Peçenekler buraları ele geçirmişlerdir.⁶

1239’dan itibaren Altın Ordu Devleti’ne tabi olan Kırım’ın bu durumu⁷ Kırım Hanlığı’nın kuruluşu olan 1441-1442 yılına kadar sürmüştür. 1475’te Osmanlı Devleti hâkimiyetine giren Kırım;⁸ 1736-1739 yıllarındaki Osmanlı-Rus, Avusturya Savaşı’nda Rus orduları tarafından tahrip edilmiştir.⁹

Aslında Rusların Kırım’a ilgisi ya da burayı ele geçirme fikri yeni olmayıp, öncü Panslavistlerden Juraj Krizaniç’e¹⁰ kadar uzanmaktadır. Krizaniç’in 1660’lı yıllarda öne sürdüğü tezinde; buranın alınmasıyla Rusya’nın Kırım Hanlığı’nın saldırılarından korunabileceğini ve Osmanlı hâkimiyetindeki Slavlara yardım için de Karadeniz’e çıkışın sağlanabileceğini dile getirmiştir.¹¹

³ Mirza Bala, “Kırım”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C: VI, s. 741; “Kırım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C: XXV, s. 447.

⁴ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 114.

⁵ Bala, *a.g.m.*, C: VI, s. 744.

⁶ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 116.

⁷ Bala, *a.g.m.*, C: VI, s. 746.

⁸ Halil İnalçık, “Kırım Hanlığı”, *İA*, C: VI, s. 746-747.

⁹ General Münnich ve birlikleri 27 Haziran 1737’de, boşaltılmış olan Bahçesaray’a girince şehri yağmalamış, tahrip etmiş ve yakmışlardır. Han sarayının da dâhil olduğu 2.000 evden geriye kül yığınından başka bir şey kalmamıştır. Keza aynı şey Ahmetçe’de de vuku bulmuştur. Bu şehirde bulunan 1.800 ev yağmalanmış ve yakılmıştır (Gerhard Anton von Halem, *Lebensbeschreibung des Russischen-Kaiserlichen General -Feldmarschalls Burkhard Christoph. Grafen von Münnich*, Oldenburg 1803, s. 65-66; İnalçık, *a.g.m.*, C: VI, s. 750).

¹⁰ Juraj Krizaniç (1618-1683) Hırvat asıllı panslavist, teolog, yazar. Bütün Slavların birleşmesini Rus liderliği ve papalık makamı vasıtasıyla öne çıkarmıştır. 1683 yılında II. Viyana Kuşatması esnasında Polonya ordusunda görevliken öldürülmüş ve Viyana’ya gömülmüştür. Fikirleri çağdaşları tarafından bilinmemiş, ancak yazıları XIX. ve XX. yüzyılda yayımlanmaya başlayınca ortaya çıkmıştır. Daha teferruatlı bilgi için bk. “Krizanic, Juraj”, *AnaBritannica*, C: XIV, s. 4; ayrıca bk. “Jurac Krizanic”, de.wikipedia.org; “Krijaniç, Yorii”, ru.wikipedia.org

¹¹ Alan Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea, 1772-1783*, Cambridge 1970, s. 21-22; ayrıca bk. M. N. Berejkova, *Plan Zavoevaniya Krıma, Sostavlenniy v Tsartvovanie-Gosudarya Alekseya Mihayloviça Uçenim Slavyaninom Yüriem Krijaniçem*, St. Petersburg 1891, s. 53 vd.

Daha sonra Çariçe II. Katerina 1762'de iktidara gelince Kırım'ın işgali meselesinin üzerinde kararlılıkla durulduğu görülmektedir. Nitekim II. Katerina'nın politik danışmanlarından Mikail Vorontsov¹² Kırım hakkında hazırladığı bir raporunda güneydeki sınırlarda güçlü bir hat oluşturulmasını ve Kırım'ın ilhaki ile ilgili hazırlık yapılmasını tavsiye etmiştir.¹³

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşını bitiren Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 3. maddesine göre yüzyıllardır Türk yurdu olan Kırım, Rus zoruyla müstakil hâle getirilmiştir.¹⁴ Asıl amacı burayı ele geçirmek olan Rusya'nın entrikalarının artarak devam etmesi sonucu hanlık içindeki çekişmeler de giderek vehamet noktasına gelmiştir. Bu durum Rusya ile Osmanlı Devleti'ni tekrar savaş durumuna getirmiş, nihayetinde Fransa'nın tavassutuyla 1779'da imzalanan Aynalı Kavak Tenkihnamesi¹⁵ ile bir orta yol bulunur gibi olmuştur. Daha sonra 1782'de Kırım'da çıkan hanlık mücadelesi Çariçe II. Katerina açısından Kırım'ı işgal etmek için bir bahane olmuş ve Rus birliklerinin buraya müdahalesini sağlamıştır.¹⁶ Osmanlı hükûmeti ise Rus tepkisinden çekinerek bu durumu protesto dahi edememiştir.¹⁷ İşgallerden sonra Rus Çariçesi 8 Nisan 1783'te, Rusya'nın Kırım, Taman ve Kuban'ın ilhakını dünyaya ilan etmiştir.¹⁸

¹² Kont Mikail Vorontsov (1714-1767), Rus devlet adamı ve diplomat.

¹³ Fisher, *a.g.e.*, s. 26; Abdürrahim Özer, *The Ottoman-Russian Relations between the Years 1774-1778*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Institute Economics and Social Sciences of Bilkent University, Ankara 2008, s. 58.

¹⁴ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, C: I, Ankara 1955, s. 122-123.

¹⁵ Antlaşma ile ilgili bk. Erim, *a.g.e.*, s. 151-158.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV/I, Ankara 1995, s. 487-493. Bu arada Kırım'daki isyanın bastırılmasını müteakip Kırım'ın Rus Çarlığı'na ilhaki fikri giderek ağırlık kazanmaya başlamıştır. General Potemkin, Çariçe II. Katerina'ya Rusya'nın Kırım'ı ilhakiyle Osmanlı Devleti ile doğrudan temas kurulabileceğini, hatta Osmanlı Devleti'ne telafisi imkânsız büyük bir darbe indirilmiş olacağını söyledi. Böylece Rusya'da hiçbir çarın elde edemediği bir üne kavuşacağını ve Kırım'ın ele geçirilmesiyle Karadeniz'de hâkimiyet kurmanın mümkün olacağını belirtmiştir. Ardından Çariçe 12 Aralık 1782'de Potemkin'e verdiği gizli emirde ilhak için çalışmaları başlatmasını istemiştir. Sinan Yüksel, *Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011, s. 94. Ayrıca 20 Ocak 1783'te General de Balmen'e Akyar kıyılarını zapt etme emri verilmiştir. Kuban üzerindeki stratejik noktaların ele geçirilmesi ve gerekli hazırlıkların yapılması için Suvorov'a emir verildiği gibi kuzeyden gelebilecek saldırıları önlemek için de İsvaç ile antlaşma yapılmıştır. 1783 yılının Mart ayına gelindiğinde görevi tamamlamak amacıyla güneye giden Potemkin, Nisan ayında Herson'dan Kırım'ın işgali için son emri vermiştir. Akabinde Kırım, Kuban ve Taman Rus birliklerince işgal edilmiştir. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, C: II, İstanbul 1309, s. 327.

¹⁷ Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, Yay. Haz. M. İlgürel, Ankara 1994, s. 100-106; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, C: III, İstanbul 1309, s. 43-44; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 490; Kemal Beydilli, *Osmanlı-Prusya İttifâkı*, İstanbul 1984, s. 29.

¹⁸ Fisher, *a.g.e.*, s. 135-136. Bu konu ile ilgili ilan edilen beyanname için bk. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, C: VI, Gotha 1859, s. 927-930.

Çariçe bu durumu meşru kılacak, yani Kırım, Taman ve Kuban'ın Osmanlı Devleti tarafından Rusya'ya verildiğini belirten ve Rusya tarafından hazırlanmış bir senedin de kelimesinin dahi değiştirilmeden kabulünü istemiştir. Bu arada Osmanlı Devleti'nin diğer devletler nezdindeki teşebbüsleri ile ilgili İstanbul'daki Rus Elçisi Bulgakov¹⁹ da İngiliz ve Fransız tavassutlarının kabul edilmeyeceğini, senet verilmezse savaş çıkacağını ifade etmekten çekinmemiştir.²⁰ Bunun üzerine çaresiz kalan Osmanlı hükûmeti 9 Ocak 1784'te söz konusu senedi vermek zorunda kalmıştır.²¹ Nitekim geniş bir hinterlandı olan Kırım, Rusya için büyük bir kazanç olmuştur. Böylece 1774'te ele geçirilen bölgeler, yani Tuna ile Kuban birleştirilmiş ve Azak bir Rus gölü hâline getirilmiştir.²²

¹⁹ Yakov İvanoviç Bulgakov (1743-1809), Rus diplomat. 1781-1789 yılları arasında İstanbul'daki Rus büyükelçisi. Daha detaylı bilgi için bk. P. Maykov, "Bulgakov, Aleksandr Yakovleviç", *Ruskiy Biografiçeskiy Slovar*, C: III, Sankt-Petersburg 1908, s. 458-460.

²⁰ Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, C: III, s. 26-28.

²¹ Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, C: III, s. 56-57; Ahmed Vâsif, *a.g.e.*, s. 105-106. Kırım'ın Rusya'ya terk edilişi ile ilgili haber St. Petersburg'a Şubat ayının ilk günlerinde ulaşınca sarayda, şehirde ve bütün imparatorlukta büyük bir coşkuya sebep olmuştur. Bu hususta katkısı olanlar 12-14 Şubat'ta ödüllendirilmişlerdir. Bunlar arasında Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesi esnasında yoğun çaba harcayan St. Petersburg'daki Avusturya Elçisi Cobenzl'e 4.000 duka altın, 6.000 Ruble değerinde Çariçenin resmiyle süslü tütün tabakası, eşine de 4.500 Ruble değerinde mücevherlerle süslü bir samur kürk ve 3.500 Ruble değerinde 40 samur derisi hediye edilmiştir. Elçilik Müşaviri Sedeler'e 1.400 Ruble değerinde tütün tabakası, Elçilik Kâtibi Rat'a 900 Ruble değerinde bir yüzük, elçilik kançılıryasına 3.000 Ruble nakit para verilmiştir. Keza İstanbul'daki Avusturya Elçisi Baron von Herbert'e 20.000 Ruble para, 5.000 Ruble değerinde bir tütün tabakası; eşine de 7.500 Ruble değerinde yüzük, 4.500 Ruble değerinde pırlanta kolye ve 3.500 Ruble değerinde samur kürk hediye edilmiştir. Aynı şekilde I. Tercüman von Testa'ya 5.000 Ruble, kançılara da 3.000 Ruble verilmiştir. Ayrıca İstanbul'daki İngiltere ve Fransa elçilerinin her birine 6.500 Ruble değerinde tütün tabakası, 3.500 Ruble değerinde kürk verilmiş ve tercümanlara da 3.000'er Ruble verilmiştir. Bundan başka General Potemkin Feldmareşalliğe yükseltilmiş, Savaş Konseyi'ne ve Hassa Kolordusu komutanlığına atanmıştır. Bunların haricinde pek çok kişiye hediyeler dağıtıldığı gibi Tercüman Pisani'ye de 4. derece nişan verilmiştir ("Russland", *Wiener Zeitung*, 10 Maerz 1784, s. 7-8). Ayrıca 8 Ocak tarihli antlaşmanın 19 Şubat'ta tasdik edilmiş hâlini getiren Rus heyeti; reisülküttap ve divan üyelerine de çeşitli hediyeler getirmiştir ("Russland", *Wiener Zeitung*, 7 April 1784, s. 7).

²² Isabel de Madariaga, *Katharina die Grösse, (aus dem Englischen von Karl A. Klewer)*, Wiesbaden 2004, s. 153. Kırım'ın ilhaki sonrasında 13 Şubat 1784'te Kırım, Taman ve Kırım Yarımadası dışındaki yerleri de kapsayan "Tavrida (Kırım) Oblastı" kurulmuştur. Kırım Oblastı; Simferepol (Akmescit), Levkopol (Eski Kırım), Evpatoria (Gözleve) ve Perekop (Urkapı)'dan oluşmaktaydı. Diğer üçü; Fanagoriya Taman'da, Dneprovsk ve Melitol Kuzey bozkırlarındaydı. Çariçe II. Katerina'nın amaçlarından biri de bölgedeki Kırım Hanlığı'nın izlerini silmek ve Antik Yunan isimlerini canlandırmaktı. Bu politikanın izlendiği o tarihlerde II. Katerina'nın "Grek Projesi"nin, Bizans'ı yeniden canlandırma düşüncesinin önemli etkisi vardı. Yüksel, *a.g.t.*, s. 102. Grek Projesi'nin temel amacı; Rusya'nın sıcak denizlere inmesini, İstanbul'un ele geçirilerek Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Avrupa'daki varlığının sahiplenilmesini ve Rusya kontrolünde Bizans İmpara-

1. Rus Çarıçesi II. Katerina'nın Kırım Seyahati

1.1. Seyahatin Planlanması

Çarıçe II. Katerina Kırım seyahatinden önce Rus İmparatorluğu içinde 1764'te Baltık illerine, 1767'de daha önce gördüklerinden daha Doğulu bulduğu, atmosferinden ve refahından etkilendiği Kazan şehrine, 1775'te Moskova'ya, 1780'de de Beyaz Rusya ve Rusya'nın kuzeyine seyahat etmiştir.²³

Çarıçenin seyahat etmeyi sevdiğini bilen General Potemkin²⁴, Kırım'ın ilhaki sonrasında buraya bir "zafer seyahati"²⁵ yapmasını teklif etmiştir. Potemkin bu seyahatte Çarıçenin başına Tavrida/Taurya'nın eski tacını kendi eliyle takmak isterken, Çarıçeden de Kırım'dan ticaret yapmakta çekinen tacirleri teşvik etmesini beklemiştir.²⁶ Çarıçe ise yokluğunda başkentte meydana gelebilecek bir isyandan çekinmiştir. Potemkin bu meseleyi Çarıçenin torunları olan iki prensi de yanına alıp, seyahat ederek ve St. Petersburg'a yeni bir vali atayarak çözmeyi hedeflemiştir.²⁷ Çarıçe, Potemkin'in teklifini reddetmemiş; ancak seyahati daha geniş bir zamanda yapmak istediğini bildirmiştir.²⁸

1784 yılının Ağustos ayına gelindiğinde Çarıçenin Herson ve Kırım'a yapacağı seyahat her zamankinden çok konuşulmaya başlamıştır.²⁹ Ekim ayında Çarıçe'nin Herson'a seyahat edeceği söylentileri gerçeğe dönüşmeye başlamış ve General Potemkin bu amaçla Kırım'a hareket etmiştir.³⁰ Seyahatin en somut verisi olarak da Çarıçenin senatodan çıkardığı bir kararnamede seyahatin başlangıç tarihi 18 Nisan 1785 olarak tespit edilmiş ve Çarıçe gerekli hazırlıkların yapılmasını istemiştir. Öngörülen plana göre yolculuk Petersburg'dan başlayacak, Smolensk'e kadar gidilecek, oradan da gemilere binilecekti. Çarıçenin seyahati 6 veya 8 hafta sürecekti. Aynı süre dönüş için de geçerliydi.

---

torluğu'nun yeniden canlandırılmasını içermektedir. Orkhan Gafarov, *Rus Dış Politikasında Kimlik Arayışı: Batı'dan Kopuşun Tarihsel Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020, s. 113; ayrıca bk. Trandafir G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)*, Fr. Çev. Pulat Tacar, İstanbul 2017, s. 268-269.

²³ Madariaga, *a.g.e.*, s. 157.

²⁴ Grigori Aleksandroviç Potemkin (1739-1791), Rus general ve devlet adamı olup, XVIII. yüzyıldaki Rus yayılmacı siyasetinin önderlerindedir

²⁵ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. N. Epçeli, C: V, İstanbul 2005, s. 57.

²⁶ *Anecdotes zur Lebensgeschichte des Ritters und Reichs-Fürsten Potemkin*, Freistadt am Rhein 1792, s. 176-177.

²⁷ *Anecdotes*, s. 182-183.

²⁸ *Anecdotes*, s. 177. Bu seyahat planına saray tarafından muhalefet edilmesi beklenirken, Potemkin'in başını ağrıtaacağı ve sonunu getireceği umuduyla plan onaylanmıştır. Bununla ilgili bk. *Aynı yer*.

²⁹ "Russland", *Wiener Zeitung*, 29 September 1784, s. 8.

³⁰ "Russland", *Wiener Zeitung*, 13 November 1784, s. 8.

Bütün süre 5-6 ay olarak hesap edilmekteydi. Çarıçenin maiyeti ise henüz tespit edilmemişti.³¹

Ne var ki Çarıçenin niyetlendiği Taurya seyahatinden Kırım'da ortaya çıkan vebadan dolayı vazgeçilmiş³² ve artık 1785 yılının Mayıs ayında vuku bulacak olan Novgorod seyahatinden bahsedilmeye başlanmıştır.³³ Çarıçenin Novgorod seyahatine, daha sonra Kırım seyahati esnasında da yanında yer alacak olan, Rusya'daki Avusturya Elçisi Kont Cobenzl³⁴, Fransa Elçisi Kont Segur³⁵ ve İngiltere Elçisi Fitzherbert³⁶ de davet edilmişlerdir. Bu seyahat sırasında Çarıçenin yanında ayrıca önemli Rus devlet adamlarından Potemkin, Samailov, Kont Bezborodko ve diğerleri yer almışlardır.³⁷ Seyahate katılanların hepsi gezinin bu kadar maharetle ve hızlı bir şekilde planlamasından memnun kalarak, Çarıçe ile tekrar bir gezi yapmayı dilemişlerdir.³⁸

Çarıçe de bir süre yapılan bu seyahatten övgüyle bahsetmesinin ardından bazılarına daha önce niyetlenen, fakat vazgeçilen Kırım seyahatini yapacağını bildirmiştir.³⁹ 1786 yılının Şubat ayına gelindiğinde Petersburg'da Kırım seyahatine dair söylentiler tekrar dolaşmaya başlamış⁴⁰ ve Çarıçe 12 Mart'ta yayınladığı fermanla daha önce müjdelenen Herson seyahatinin 1787 yılında

³¹ "Russland", *Wiener Zeitung*, 20 November 1784, s. 8; Gezi hazırlıklarına başlayan Potemkin, Korgeneral Sinelnikov'a verdiği talimatta gezi sırasında istasyonlarda gereken sayıda at bulundurulmasını, öğle yemeği yenecek yerlerin hazırlanmasını istemiştir. Ayrıca gönderilecek resimlere göre saraylar yaptırılmasını, Çarıçe ve maiyeti için kalacak yer temin edilmesini bildirmiştir. Sinan Yüksel, "II. Ekaterina'nın Kırım Seyahati", *History Studies*, C: XII, S: 3, (Haziran 2020), s. 1337.

³² "Russland", *Wiener Zeitung*, 19 January 1785, s. 8.

³³ "Russland", *Wiener Zeitung*, 18 Mai 1785, s. 7.

³⁴ Graf Ludwig Cobenzl (1753-1809), Avusturyalı devlet adamı. 1772'de devlet hizmetine giren Cobenzl; 1774'te Kopenhag'da, 1777'de Berlin'de, 1779'dan 1786 yılına kadar da St. Petersburg'da ortaelçi olarak görev yapmıştır. Ardından rütbesi büyükelçiliğe çıkarılmış ve 1797 yılına kadar yine St. Petersburg'da büyükelçi olarak çalışmıştır. Daha sonra başbakan vekilliği ve dışişleri bakanı olarak Avusturya hükümetinde görev yapmıştır. "Cobenzl, Johann Ludwig Joseph Graf von", *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, C: II, Wien 1857, s. 390-391; Hüffer, "Cobenzl, Ludwig Graf C.", *Allgemeine Deutsche Biographie*, C: IV, Leipzig 1876, s. 355-363.

³⁵ Louis-Philippe de Ségur (1753-1830), asker, diplomat, yazar ve devlet adamı. 1783-1789 yılları arasında Fransa Devleti'nin St. Petersburg elçisi ("Louis-Philippe de Ségur", de.wikipedia.org/wiki/Louis-Philippe_de_Segur).

³⁶ Alleyne Fitzherbert (1753-1839), diplomat. 1783-1788 yılları arasında İngiltere'nin Rusya elçisi.

³⁷ "Russland", *Wiener Zeitung*, 6 Juli 1785, s. 8. Bu gezi için ayrıca bk. *Wiener Zeitung*, 10 August 1785, s. 7; Madariaga, *a.g.e.*, s. 157.

³⁸ *Taurische Reise der Kaiserin von Russland Katharina II (aus dem Englischen übersetzt)*, Koblenz 1799, s. 4.

³⁹ *Taurische Reise*, s. 4.

⁴⁰ "Russland", *Wiener Zeitung*, 4 Maerz 1786, s. 8.

yapılacağını ilan etmiştir.⁴¹ 6 Mayıs'ta çıkarılan bir kararname ile de gezi masrafları tüm Rusya halkına yüklenmiştir.⁴² Öngörülen takvime göre aynı yılın Ocak ayında seyahat ile ilgili bütün hazırlıkların tamamlanması gerekmektedir. Gidilecek yol yaklaşık 6.000 km olacaktı, fakat maiyetin kimlerden oluşacağı kesinlik kazanmamıştı. Çarlık mimarları Çariçenin saray ve evlerinin hangi güzergâh üzerinde olacağını belirlemek için çalışma yapmaktaydılar.⁴³ Herson ve Kırım'a yapılacak seyahatte Petersburg'dan Kiev'e kadar her bir istasyonda 550 at hazır bulundurulması öngörülmüştü. Takip edilecek güzergâha göre Porhov, Smolensk, Novgorod ve Çernigov'dan devam edilip, Mayıs'ta Dneper nehri üzerinden Katerinaburg'a ulaşılacaktı. Buradan karadan Herson ve Kırım'a gidilip, dönüş kara yoluyla gerçekleşecekti.⁴⁴

1.2. Seyahatin Başlaması ve Kiev'e Kadar Gezi ve İzlenimler

Çariçe 13 Ocak 1787'de saat 11.00'e doğru amirallikten ve kaleden atılan topların eşliğinde birkaç günü Tsarskoye Selo'da geçirmek ve ardından büyük seyahate başlamak amacıyla sarayından ayrılmıştır. Sokaklarda büyük bir kalabalık toplanmıştır. Her bir çehrede bu seyahat bambaşka bir his uyandırmıştı. Ruslarda gelenek olduğu üzere büyük bir seyahat öncesinde kilise ziyaret edilmekteydi. Bu geleneğe uygun olarak Çariçe de St. Petersburg'dan ayrılmadan önce Kazan kilisesine giderek, burada ibadet etmiştir.⁴⁵ Kraliçe ebeveynlerinin oldukça karşı olmalarına rağmen⁴⁶ torunları olan iki genç prensi⁴⁷ de kutsal birer rehin olarak seyahatinde birlikte götürmek istemişti. Ancak torunu Konstantin'in omuzunda seyahatten bir gün önce döküntü/egzantem veya daha sonra iddia edildiği üzere kızamık çıkması Çariçenin canını çok sıkışmış; ayrıca torunlarının soğuk kış şartlarında seyahatlerinin uygun olmadığını kendisine ifade edilmesi de birlikte götürülmelerine engel teşkil etmiştir.⁴⁸

⁴¹ "Russland", *Wiener Zeitung*, 18 April 1786, s. 8; "Russland", *Wiener Zeitung*, 22 April 1786, s. 7-8.

⁴² Yüksel, *a.g.m.*, s. 1338.

⁴³ "Russland", *Wiener Zeitung*, 18 April 1786, s. 8; "Russland", *Wiener Zeitung*, 22 April 1786, s. 7-8.

⁴⁴ "Russland", *Wiener Zeitung*, 17 Mai 1786, s. 7.

⁴⁵ *Taurische Reise*, s. 13.

⁴⁶ Yüksel, *a.g.m.*, s. 1335-1336.

⁴⁷ Genç prensler II. Katerina'nın oğlu I. Pavel (1754-1801) ile eşi Maria Feodorovna'nın (Sophia Drothe von Württemberg, 1759-1828) o zamana kadar doğmuş olan çocukları I. Aleksandr (1777-1825) ve Konstantin Pavloviç (1779-1831)'tir. Prenslerin geziye götürülmelerine babası Pavel ve annesi Maria başta küçük olmaları ve soğuk kış şartları dolayısıyla karşı çıkmışlar, ancak Çariçenin götürülmelerinde ısrarcı olması nedeniyle Kırım'a kadar olmasa da Kiev veya başka bir yere kadar birlikte gitme önerisi getirmişler, fakat bu da Çariçe tarafından kabul edilmemiştir (Yüksel, *a.g.m.*, s. 1336-1337).

⁴⁸ *Taurische Reise*, s. 10.

Seyahatten bir gün önce, yani 17 Ocak'ta Çariçeye gezide eşlik edecek olan İngiltere Elçisi Fiztherbert, Avusturya Elçisi Cobenzl ve Fransa Elçisi Kont Segur Çariçeyi ziyaret etmişlerdir. Çariçe kendilerini büyük bir lütufla kabul etmiş ve beraber tombala/loto oynamışlardır.⁴⁹ Hem ele geçirilen yerleri görmek hem de Osmanlı Devleti'ne politik mesajlar vermek amacıyla yapılan bu seyahat sırasında Kont Cobenzl, Avusturya İmparatoru II. Joseph ile görüşeceği için gerekliydi. İngiltere ve Fransa elçileri ise Rus ihtişamını görmeleri ve niyetlenen Osmanlı-Rus savaşı için desteklerinin sağlanması amacıyla seyahate dâhil edilmişlerdi. Seyahat listesinde ve Çariçenin emrinde bulunanlar yıllık gelirlerinin yarısını hediye olarak önceden almışlardır. Çariçeye seyahatte eşlik edecek olan Kont Cobenzl'e, Kont Segur'e, Fitzherbert'e ve diğerlerine değerli kürkler verilmiştir. Herkese rütbesine, bagaj ve hizmetlisine göre bir veya daha fazla kızak, ayrıca 4 atlı uyku arabası tahsis edilmiştir.⁵⁰

Uzun süredir beklenen seyahat nihayet 18 Ocak'ta başlamıştır. Çariçenin arabasında Bayan Protosov, yaveri Kont Mamonov⁵¹, Avusturya Elçisi Kont Cobenzl, Başımrahor Narişkin ve Başmabeyinci Şuvalov yer almışlardır. İkinci arabada İngiliz Elçi Fitzherbert, Fransız Elçi Kont Segur, Kont Çernışov ve Friedrich von Anhalt⁵² bulunmuşlardır.⁵³ Maiyet toplamda 14 araba, 121 kızak ve 41 katardan/römorktan oluşmaktaydı.⁵⁴ Hava sıcaklığı eksi 17 derece olup, kar ve buzla kaplı yollarda kızak üzerinde duran arabalar sanki "uçacak" gibi

⁴⁹ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 4.

⁵⁰ *Taurische Reise*, s. 14. Fransa Elçisi Segur; soğuktan korunmak için üstlerinde ayı postu, altlarında değerli kürkler ve başlarında samur kürklü şapka bulunduğunu belirtmektedir. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 7.

⁵¹ Kont Alexander Matveyeviç Dmitriyev Mamonov (1758-1803), 1786-1789 yılları arasında Katerina'nın gözdesi ("Alexander Matwejewitsch Dmitrijew-Mamonow", de.wikipedia.org/wiki/Alexander_Matwejewitsch_Dmitrijew-Mamonow).

⁵² Friedrich von Anhalt (1732-1794), Prusya ordusunda tümgeneral, Saksonya ordusunda Korgeneral ve 1783 yılında gittiği Rusya'da Çariçe II. Katerina'nın yaveri olmuş ve 1794 yılında St. Petersburg'da ölmüştür. Bununla ilgili bkz. *Allgemeine Encyclopaedie der Wissenschaften und Künste*, Vol. II/3, F. A Brockhaus 1819, s. 134; Beiheft zum Militair-Wochenblatt, nr: 5 (Fünftes Heft), Berlin 1872, s. 143.

⁵³ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 7. Fransa Elçisi Segur, seyahatinin alışılmış bir seyahat olmadığını, kağıtları, sekreteri ve elçilik personeli olmaksızın bir seyahat olacağını belirterek, yalnız seyahat ettiğinde insanları, ülkeleri, gelenekleri, düzenleri olduğu gibi gördüğünü, buna karşın bir monarka iştirak edildiğinde her şeyin hazır, örtülmüş, gizlenmiş, temizlenmiş bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca hiçbir şeyin doğal olmadığını, resmî söz ve davranışların da gerçeği yansıtmadıklarını belirterek, "bağımsız bir seyahatte bir söyleşi, bir ibret merakın nesnesidir, ancak saray seyahatinde merakın nesnesi kişinin kendisidir" demektedir. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 2-3. Keza İngiltere Elçisi Fitzherbert'in de o sıralarda bir kadına âşik olduğundan Petersburg'u terk edip, seyahate çıkmaktan hiç memnun olmadığını belirtmektedir. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 6.

⁵⁴ Bu kızakların sayısı Yüksel'in makalesinde 124 ve 40 olarak zikredilmiştir. Yüksel, *a.g.m.*, s. 1340.

hareket etmekteydiler. Seyahat edenleri her istasyonda 560 at beklemekteydi.⁵⁵ Bu seyahat için 30.000'in üzerinde at gerekli olup, buna Kazak ve Tatarların atları dâhil değildi. Atların koşumlanması hızlı ve düzenliydi. Her bir araba ve kızağın numarası vardı. Her kim atı düşürürse 25 Ruble ödemekteydi.⁵⁶ Kiev'e kadar özellikle yemekten sonra seyahate devam edilecek ise bütün yol boyunca, yolun her iki tarafında akşamları en ufak bir karanlıkta yakılan katran veya bazı yerde odun yığını bulunmaktaydı.⁵⁷

Seyahat esnasında Çariçe saat 6.00'da kalkmakta ve bakanlarıyla çalışmaya başlamaktaydı. Saat 9.00'da seyahat tekrar başlamakta ve saat 14.00'te öğle yemeği için durulmaktaydı. Ardından tekrar arabaya binilmekte ve akşam 19.00'a kadar seyahat devam etmekteydi. Yemekler bütün gün Çariçe ile birlikte yenmekteydi. Gecenin geçirildiği yerlerde Çariçe salona gelmekte, konuşulmakta ve birlikte oyun oynanmaktaydı. Çariçe saat 21.00'de çekilmekte ve saat 23.00'e kadar çalışmaktaydı.⁵⁸

Seyahat başladıktan sonra, önce atların değiştirildiği St. Petersburg'dan 23 verstlik⁵⁹ mesafedeki Kolpino'ya gelinmiş, oradan öğle yemeğinin yendiği 27 verstlik mesafedeki Rojdestvenskoe'ye ulaşılmıştır. Ardından 65 verst gidildikten sonra saat 19.00'da ilk gecelenecek şehir olan Luga'ya varılmıştır.⁶⁰ Çariçe vardığı eyalet veya kazada zafer taklarıyla karşılanmakta, kendisine hoş geldin denip, akşam aydınlatma yapılmaktaydı. Ayrılırken de ileri gelenler uğurlama için toplanıp, el öpmekteydiler. Ayrıca vardığı her yerde Çariçeye yöreyi simgeleyen bir hediye takdim edilmekteydi.⁶¹

Bu arada varılan her istasyonda herkesin istediğini yiyip, içebileceği olası tüm içki, yiyecek ve içeceklerle dolu masalar arabalara kadar uzanmaktaydı. Hizmette bulunanlar da bunlardan istifade etmekte, hatta çoğunlukla soğuk kış günlerinde sabahtan gece karanlığa kadar içkinin verdiği coşkunlukla seyahat edilmekteydi.⁶² Bütün seyahat boyunca her at değişim yerinde uygun bir yer yoksa gerektiğinde terk edilmek üzere ev yapılmaktaydı. Her öğle yemeğinde veya akşam konaklama yerinde bir idarecinin evi Çariçeye uygun olarak

⁵⁵ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 7. Çariçenin kızağında uyku odası, çalışma odası, misafir odası ve kütüphane de bulunmaktaydı. Yüksel, *a.g.m.*, s. 1340.

⁵⁶ *Taurische Reise*, s. 18-19.

⁵⁷ *Taurische Reise*, s. 16; Fransa Elçisi Segur bu hususla ilgili olarak havanın erken kararması dolayısıyla kısa aralıklarla yolun her iki tarafında kızılçam/ladin, selvi, ak gürgen, köknar yığınları oluşturulmuş olduğunu ve bunların yolları aydınlatmak amacıyla yakıldıklarını belirtmektedir. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 8.

⁵⁸ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 9.

⁵⁹ 1 verst 1,0668 km'dir.

⁶⁰ *Taurische Reise*, s. 15. Bu arada Petersburg'dan Roşestwensk'e olan mesafenin 72 verst olduğu anlaşılmaktadır. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 8.

⁶¹ *Taurische Reise*, s. 16.

⁶² *Taurische Reise*, s. 17-18.

büyütülüp, teşrif edilmekte veya uygun değilse yeni bir ev, bazen de biçimsel bir saray yapılmaktaydı. İleri gelenler bazen yapılan binanın daha sonra kendilerine hediye edilmesi için bu tarz bir inşayı kendi arazilerine yönlendirmekteydiler. Tüm seyahat boyunca bu şekilde irili ufaklı birkaç yüz tane bina inşa edilmişti. Ardından bütün mobilyalar kullanılması, hediye edilmesi veya satılması için yörenin valisine bırakılmaktaydı.⁶³ Çariçenin öğle yemeği yediği ve konakladığı her yerde çoğunlukla süvarilerden oluşan seçkin askerler nöbet tutmaktaydı. Aynı şekilde gece konaklanan yerlerde toplar ateşlenmekteydi.⁶⁴ Öğle veya gece durulan istasyonlarda büyük bir müzikli resmigeçit yapılmaktaydı.⁶⁵

Çariçe yolculuk esnasında değişmeli olarak yabancı elçilerden birini kendi arabasındaki maiyetine katmaktaydı.⁶⁶ Seyahatin ikinci günü de Fransa Elçisi Kont Segur ve İngiliz Elçisi Fitzherbert Çariçenin arabasında yer almışlardır. Bu sırada vuku bulan bir sohbet sırasında Çariçe sıklıkla Müslümanların barbarlıklarından, tembelliklerinden, cahilliklerinden ve düşüncelerinin harem duvarlarını aşmadığından söz etmiş ve “*Ulemanın hükmettiği, yeniçerilerin tutsak aldığı bu dikbaşlı despotlar sarayın hazzı içinde takatsız kalmışlar, ne düşünmeyi ne konuşmayı biliyorlar, ilaveten ne hükmetmeyi ne de savaşmayı. Ebedi çocukluk hayatı sürdürüyorlar*”⁶⁷ dedikten sonra eleştirilerini “*gece Sultanı gözetleyen hadım kölelerin küstah budalalıklarını Sultanın gece uygun olmayan bir rüya gördüğüne inandıklarında onu uyandırabilecek kadar ileri götürdüklerini*” belirterek sürdürmüştür.⁶⁸

Çariçe başka bir günkü konuşma esnasında ise Segur’a gülererek, “*Sizin gözdeniz Türkleri komşuluğumdan kovmamı istemiyorsunuz; sizin gözdeniz, sizin yüzünüzü ağartan öğrencileriniz, sizin İspanya veya Piyomente’de benzer komşunuz olsa, insanları veba*⁶⁹ *veya açlığa gark etse ve yılda yaklaşık 20.000*

⁶³ *Taurische Reise*, s. 20.

⁶⁴ *Taurische Reise*, s. 22.

⁶⁵ *Taurische Reise*, s. 67-68.

⁶⁶ *Taurische Reise*, s. 14.

⁶⁷ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 10-11.

⁶⁸ Segur’un, Çariçenin Türk sultanları hakkında kullandığını belirttiği bu olumsuz ifade ise (Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 10-11) 1639-1641 yılları arasında başta İstanbul olmak üzere pek çok Osmanlı şehrini gezen Du Loir’in “*Les voyage du sieur Du Loir*” adlı eserinde yer almaktadır. Bu durum Çariçenin söz konusu eseri okuduğunu veya hiç değilse söz konusu eserde Türk sultanları hakkındaki bu olumsuz betimlemelerden haberdar olduğunu ve oldukça etkilendiğini göstermektedir (Bununla ilgili bk. Du Loir, *Les voyage du sieur Du Loir*, Paris 1654, s. 92; ayrıca bk. Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi. XVII. Asırda İstanbul*, Tercüme ve Tahşiye, H. D. Andreaşyan. Yeni notlarla yayına haz. K. Pamukciyan, İstanbul 1988, s. 121.

⁶⁹ Çariçenin seyahatinden önceki yıllarda Osmanlı Devleti’nde ciddi veba vakaları görülmekteydi. Nitekim 1783 yılının Haziran ayında İstanbul’da epeydir veba olduğu ve vakaların artmasından korkulduğu anlaşılmaktadır. “*Turkey*”, *Wiener Zeitung*, 2 Juli 1783, s. 8. Keza daha sonra vebanın İstanbul’da ve ülkenin diğer yerlerinde yayıldığından, hatta Sultanın doktoru Tabes’in de rahatsızlandığından ve Sultanın kızının da vebadan hayatını

insanı öldürse veya yağmalasa, onları koruma altına aldığımda bunu güzel bulur muydunuz? Beni ciddi olarak barbarlıkla suçlayacağınıza inanıyorum” demiştir. Bunun üzerine Segur, barışın korunmasından ve Avrupa dengesinden söz ederek konuyu kapatmaya çalışmıştır.⁷⁰

23 Ocak'ta seyahat saat 9.00'da tekrar başlamış ve saat 12.00'de öğle yemeğinin verileceği Poretçie'ye gelinmiş, oradan da saat 20.00'ye doğru Smolensk'e ulaşılmıştır. Şehre 2 verst kala Çariçe ve maiyetini atlı olarak gelen Genel Vali ve diğer 101 kişiden oluşan yetkililer karşılamıştır. Bu esnada 100 kişi de ellerinde meşalelerle yolları aydınlatmış ve yolun her iki tarafına şehrin idarecileri, vatandaşlar, esnaf ve tüccar dizilmiştir. Hemen sonrasında şehrin varoşuna tüccar ve vatandaşlar taştan bir tak yaptırmış ve idari yetkililer de yanında durmuşlardır.⁷¹ İlkokulun önünde öğretmenleriyle birlikte 167 öğrenci bulunmuştur. Çariçenin maiyeti geçerken müzik çalınmış ve kraliyet kalesinden toplar atılmıştır.⁷²

Akşamleyn Çariçenin onuruna 200 kişilik bir balo verilmiş ve hanımlar Çariçeye takdim edilmişlerdir.⁷³ Çariçenin geçtiği bütün köyler, şehirler, biçimsiz köşe bucak ve sokaklar boyanarak güzelleştirilmiştir. Smolensk'te Çariçenin yolu üzerindeki evler sarıya boyanmıştır. Vali, Çariçe gelmeden önce halka evlerini boyamalarını emrederek, refah içinde olduklarını göstermelerini istemiştir. Bazı vatandaşlar ise, “*Bizim evde tek bir Ruble yok, nasıl 10 Ruble parayı boyaya ödeyelim!*” diye tepki göstermişlerdir. Ancak yine de evlerini

---

kaybettiğinden bahsedilmektedir. “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 2 August 1783, s. 7. Aynı yılın Eylül ayında vaka sayısı artmış ve günlük vefat sayısı 800'lere ulaşmıştır. “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 4 Oktober 1783, s. 7. Kasım ayında vebanın yayılma hızı düşmesine rağmen 50.000 kişi vebadan hayatını kaybetmiştir. “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 22 November 1783, s. 7. 1784 yılının Haziran ayında veba tekrar artmaya başlamış ve İzmir'e de sirayet etmiştir. “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 5 Juni 1784, s. 8. İzmir'de görülmeye başlamasını müteakiben bir hayli etkili olmuş ve günde 300-400 kişinin bu hastalıktan vefat etmesine yol açmıştır. Öyle ki İzmir'de pek çok yer insansızlaşmaya başlamıştır. “Kleinasien”, *Wiener Zeitung*, 24 Juli 1784, s. 5. Keza İstanbul'da gemiciler arasında vebanın yaygınlaşmasından dolayı Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa amirallik gemisini terk etmek zorunda kalmıştır. “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 7 August 1784, s. 8. 1785 yılının sonlarına doğru hastalık tam olarak geçmediği gibi saraya da sirayet etmiş ve I. Abdülhamid'in kızlarının ikisi bu hastalığa yakalanmış, yeğeni III. Selim de ağır hastalanmıştır. “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 17 December 1785, s. 7.

⁷⁰ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 17-18.

⁷¹ *Taurische Reise*, s. 29. Smolensk geniş bir alana yayılmış olmakla birlikte yaklaşık 15.000 nüfusa sahipti. Burası çok önceden beri Lehistan'ın elinde bulunduğu için gelenek ve giyimleri Polonyalılara özgüydü. Smolensk'teki kale ise Türk usulü yapılmış olup, yüksek ve geniş duvarlarla çevrelenmişti. Geniş duvarların arasında bir araba rahatça dolaşabilmekteydi. Bu kale 7 verst hacminde, büyük, geniş kapılı ve 4-5 katlı olduğundan pek çok top konulabilecek bir özellik göstermekteydi. Bununla ilgili bk. *Taurische Reise*, s. 30.

⁷² *Taurische Reise*, s. 30.

⁷³ *Taurische Reise*, s. 31; Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 23.

boyamışlardır.⁷⁴ Birkaç gün kalınması öngörülen Smolensk'te Mamonov'un boğaz ağrısı ve aşırı soğuk⁷⁵ yüzünden fazla kalınması üzerine yiyecek ve içeceklerin tüketiminde tutumluluk söz konusu olmaya başlamıştır. Çariçe 28 Ocak'ta kiliseyi ziyaret etmiş ve ardından valiliktekilere nişan ve hediyeler dağıtmıştır. Çariçe ana kilisenin piskoposluğunun yapımı için 1000 Ruble, seminer ve okul için 2.500 Ruble, 3 manastır için 500 Ruble ve hastane için de 100 Ruble bağışlamıştır.⁷⁶

Gecelemek için Nejin şehrine ulaşıldığında şehrin varoşunda piramide benzeyen aydınlatılmış iki kule görülmüştür. Şehrin ileri gelenleri ve soylular Çariçe ve maiyetindekileri karşılamaya gelmişlerdir. Yunanlar tarafından yapılan zafer takına burada oturan bütün Yunan aileler katılmış ve Çariçeye tuz ve ekmek ikram etmişlerdir. Keza Ruhani liderler Çariçeye takdim edilmiş, başpapaz kutsal bir resimle konuşma yapmış ve Çariçeye tuz ve ekmek ikram etmiştir. Ardından el öpmelerine izin verilmiştir.⁷⁷

Smolensk'ten Kiev'e⁷⁸ seyahat 14 gün sürmüştür.⁷⁹ Çariçe 8 Şubat'ta⁸⁰ Kiev'e gelmiştir. Çariçenin Kiev'e girişi "muhteşem" bir şekilde gerçekleşmiştir. Çariçe iki oturaklı merasim arabasında yalnız oturmuş, General Rebinder, General Engelhard ve diğerleri yanında yer alıp, şehre girerken "hurra" diye bağırılmıştır. Peçerski kalesinden 71 pare, Dneper'i geçerken diğer bir kaleden 85 pare top ateşi yapılmıştır. Birinci ve ikinci taklardan geçerek Peçerski kalesine giderken de ikinci takta 101 pare top ateşi yapılmış ve kale anahtarı Çariçeye takdim edilmiştir.⁸¹ Üçüncü taktan sonra Kiev halkı ve esnaf yolun her iki tarafına dizilmişlerdir. Bu sırada Eski Kiev kalesinden 35 pare top atışı

⁷⁴ *Taurische Reise*, s. 35-36.

⁷⁵ Ayrıca aşırı soğuk pek çok görevlinin gözlerinden rahatsızlanmasına neden olmuş ve burada öngörülenden 3-4 gün fazla kalınmıştır. Theresia Adamczyk, "Die Reise Katharinas II. nach Südrussland im Jahre 1787", *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, C: VI, S: 1, 1930, s. 34; Yüksel, *a.g.m.*, s. 1341.

⁷⁶ *Taurische Reise*, s. 31-32. Çariçe II. Katerina aynı şekilde Mohilev'de, Çarikov'da, Çernigov'da ve diğer geçtikleri yerlerde okullara, kiliselere, hastanelere ve manastırlara önemli miktarda bağışlar yapmıştır. Bununla ilgili bk. *Taurische Reise*, s. 31-32, 39-40, 53 vd.

⁷⁷ *Taurische Reise*, s. 62-63. Nejin'de tamamına yakını ticaretle uğraşan 500 Yunan aile yaşamaktaydı. Bunlar mallarını Eflak-Boğdan, Adalar ve İstanbul'dan getirmekte ve bütün çevreye dağıtmaktaydılar. Hafif olan nahoş Eflak şarapları yanında badem, kuru üzüm, incir, hurma ve çok ünlü olan gül yağı ticareti yapmaktaydılar. Ayrıca yünlü ve ipeklî eşyalar da alıp satmakta; İstanbul'a kürk götürüp diğer eşyalarla değiştirmekteydiler. Bütün Yunanlar özellikleri olan "hilekârlık" ve "menfaatperestlikleri" ile tanınmaktaydılar. Çariçe burada ise daha önce Korgeneral Kont Wittgenstein'a ait olan ve sonradan Kont Bezborodko'nun olan evde kalmıştır (*Aynı yer*).

⁷⁸ O dönemin Kiev'i hakkında daha teferruatlı bilgi için bk. *Taurische Reise*, s. 58 vd.

⁷⁹ *Taurische Reise*, s. 78.

⁸⁰ Yüksel'in makalesinde bu tarih 29 Ocak olarak görülmekte olup, eski Rus takvimindeki tarih olduğu gibi verilmiş olsa gerektir. Yüksel, *a.g.m.*, s. 1341.

⁸¹ *Taurische Reise*, s. 64-66.

yapılmıştır. Gece şehir renkli ışıklarla aydınlatılmıştır. Her yerde Çariçeye iki araba ve benzer iki at verilmiştir. Arabalardan biri acil durumlar içindi. Yöneticiler soğuğa aldırmaksızın orada ve başka yerlerde beklemiş, buna mukabil diğer insan kitleleri ise görsel olarak zorla getirilmiş, yani halk bir nevi teşhir edilmiştir.⁸² Çariçe Kiev'e varınca üç gün tatil ilan edilmiş, dükkânlar kapatılmıştır. Buraya Rus asasına tabi pek çok kişi yanında uzun süre Rus hizmetinde olan Nassau Siegen Prensi⁸³ de gelmiştir.⁸⁴

Eski şehir ve çevresi gezildikten sonra Çariçe Avusturya Elçisi Cobenzl'e Kiev'i nasıl bulduğunu sormuş ve Cobenzl, "*Gördüğüm en güzel, heybetli ve debdebeli şehir*" cevabını vermiştir. Bu soruyu İngiliz Elçi Fitzherbert ise, "*Gerçekten hüznü bir yer, yıkıntı ve barakadan başka bir şey görünmüyor*" şeklinde yanıtlamıştır. Aynı soruya Fransa Elçisi Kont Segur da, "*Kiev bize büyük bir şehrin hatıra ve umutlarını sunmaktadır*" diyerek politik bir cevap vermiştir. Burada Çariçe için büyük ve güzel bir saray yaptırılmıştır. Çariçe burada soyluları, uzun etek ve büyük sakallarıyla her türden silahlı askerleri, Don Kazaklarını, önceden bu toprakların hâkimi olan Tatarları, Faş ve Kolchi'nin cizyesini getiren bir Gürcü Prensi, çok sayıda Kırgız boylarının temsilcilerini, son olarak Avrupa'ya korku salan, galip gelinen, fakat boyunduruk altına alınamayan Hunların kopyası göçebe Kalmukları kabul etmiştir.⁸⁵

Bir ara Çariçe Segur'a, "*Beni her yerde kabuller ve şenlikler yapmakla itham ediyormuşsunuz!*" dedikten sonra seyahatinin sebebini de şu şekilde açıklama ihtiyacı duymuştur: "*Ben çevre gezisi yapmıyorum, bilakis insanları görmek için gezi yapıyorum. Güneyi plan ve tasvirlerden uzun zamandır biliyorum. Seyahatimin hızı onları tam olarak görmeme imkân vermiyor. Halkın bana yakınlaşması, şikâyetlerini duymak, ihmali, adaletsizlikleri görme imkânını sağlamak ve isimim kötü kullanılmasını önlemek, bunlar benim hedeflerim*" demiştir.⁸⁶

Ayrıca o sırada İstanbul'da elçiler arasında yaşanan bazı tatsız konuşmalar da bu seyahate yansımış ve Çariçe; General Potemkin'e bazı konularda acele etmesinden dolayı ciddi ithamlarda bulunarak, Kont Segur'dan özür dilemesini istemiştir. Konu ile ilgili olarak Potemkin ise Gürcü Kralı İrakli ile

⁸² *Taurische Reise*, s. 67-68.

⁸³ Karl Heinrich von Nassau-Siegen (1743-1808). Bu Prensi Kılburun'da Osmanlı filosunu görünce haritaya bakarak Çariçeye "tutkuyla savaş istediğini ve onun için Rusya'da bulunduğunu" ifade etmiştir. Adamczyk, *a.g.m.*, s. 45.

⁸⁴ *Taurische Reise*, s. 78-79.

⁸⁵ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 38-39; *Taurische Reise*, s. 80-81. Segur ayrıca görüntünün büyüleyici olduğunu, eski ve yeninin barbar ve medenin, zıt geleneklerin ve kostümlerin bir arada bulunduğunu belirtmiştir. Bununla ilgili bk. *Aynı yer*. Öte yandan Çariçe 21 Mart'ta da başlarında bir Sultanla 10 kişilik bir Kırgız heyeti tarafından ziyaret edilmiştir. Çariçe onları kabulde hepsi eğilmiş, yalnızca Sultan konuşmuştur. Bununla ilgili bkz. *Anecdotes*, s. 198.

⁸⁶ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 40.

irtibata geçtiğinde İrakli'nin Tatarların 300 Kazak'ı öldürdüğünü bildirmesi üzerine çok kızdığını ve bu yüzden İstanbul'daki Rus Elçisi Bulgakov'u yanılttığını ve Osmanlı Devleti'ni tehdit eden bir yazı gönderdiğini ifade ettikten sonra İstanbul'daki Fransa Elçisi Choiseul'in⁸⁷ niyetini yanlış anladığını ve Choiseul'i durumdan hemen haberdar ettiğini belirterek, hatasını düzeltmeye çalışmıştır.⁸⁸

Çariçe II. Katerina ile Fransa Elçisi Segur arasında vuku bulan görüşmelerden birinde Çariçe Osmanlı Devleti ile olan sıkıntılardan bahsederek, bütün dileğinin barış olduğunu ve Segur'a Fransa'nın aracılığında Osmanlı Devleti ile yeni bir antlaşma yapmaya hazır bulunduğunu söylemiştir. Fakat Segur bu sözün mevcut Rus emelleri karşısında pek güvenilir olmadığını düşünerek, buna sıcak bakmamıştır.⁸⁹

Bununla birlikte Potemkin, bir sohbet sırasında Fransız Elçi Segur'a “*Dünyadaki en aydınlanmış ulus olan milletiniz daimî olarak fanatikliği ve cehaleti korumak ister ve hangi bahaneyle?*” diye sorduktan sonra Çariçenin daha önce bir konuşmasında ifade ettiği gibi Fransa'yı Avrupa'nın ortasında “vebayı” ve “barbarlığı” korumakla itham etmiştir. Segur da “*Muhteris ve açgözlü bir bölünme için bütün Avrupa güçlerinin kiskançlığını ateşlemeyi ve Avrupa'yı 30 yıl savaşları gibi uzun ve yıkıcı genel bir savaşın arenasına çevirmeyi, tebaasının mutluluğu ve kamuoyunun dinginliğini bozmayı, eski bir müttefiki mülkünden çıkarmayı, kısacası haçlı seferlerini yeniden başlatmayı onaylamadığını*” belirtmiştir.⁹⁰ Birkaç gün sonra da Potemkin düşünceli olarak Rusya ile Fransa arasında uygun görülebilecek bir antlaşma teklifini Fransa Elçisi Segur'a yapmıştır. Buna mukabil Segur da Potemkin'e Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazası pek çok gücü ilgilendirdiğinden Rusya'nın onun yok edilmesinden samimi olarak vazgeçip geçmediğini tam olarak bildirmesi gerektiğini hatırlatmıştır.⁹¹

Bu hususta Potemkin, Elçi Segur'a “*Veba terkedilmeyecek herhalde!*” diye alaylı bir üslupla cevap vermiş ve devamla “*Çünkü siz öyle istiyorsunuz.*”

⁸⁷ Maria-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul Gouffier (1752-1817), Fransız tarihçi ve diplomat. 1784-1791 yılları arasında Fransa'nın İstanbul elçisi (“Marie-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul-Gouffier”, de.wikipedia.org/wiki/Marie-Gabriel-Florent-Auguste_de_Choiseul-Gouffier). Fransız elçinin 1784 Ekim ayı başlarında (Zinkeisen, *a.g.e.*, C: VI, s. 506) yeni Fransa elçisi olarak İstanbul'a gelişi sırasında top atışıyla karşılanması o zamana kadar örneği olmayan bir şey olarak görülmüştür. Zira hiçbir Hristiyan elçi böyle bir şekilde karşılanmamıştır. “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 10 November 1784, s. 8. Nitekim bu durum o devirde Fransa hükûmetine karşı gösterilen teveccühün bir göstergesi olsa gerektir.

⁸⁸ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 66.

⁸⁹ Segur eserinde Potemkin'i kastederek “*Çariçeye haber vermeden birlik gönderen ve talimat veren biri olduktan sonra ne kadar güvenebilirsiniz?*” diye düşünmeden de edememiştir. Bununla ilgili bk. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 67-68.

⁹⁰ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 68-69.

⁹¹ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 72.

Bir Hristiyan hükümetin veya Yunan cumhuriyetlerinin sizin ticaretinizi garanti edebileceğine Müslümanların somurtkanlığından, aşağı gören kibrinden inanmıyorsunuz. Fakat siz en azından her an tehdit konusu olan savaştan sakınmak için Türklerin doğal sınırlarına kapanması gerektiğini itiraf etmelisiniz” demiştir. Segur da “*Ben de anlıyorum Özi ve Akkerman’ı istiyorsunuz. Bu İstanbul’u istemek kadar barışçıl zihniyeti göstermek için savaş istemek!”* diye karşılık verince Potemkin “*Hayır bize saldırırsa, bize kalan tazminat olarak almak için. Bu arada isterseniz kılıç darbesiz Eflak ve Boğdan prensliklerini bağımsız yapmak ve bu vilayetleri celladın kılıcından ve hırsızın yağmasından korumak mümkündür”* dediğinde Segur, “*Kılıç darbesiz?!”* diye müstehzi bir şekilde sormuş ve ardından “*Buna siz de inanmıyorsunuz. Türkleri yenmeden, savaşız bir feragat hiç olmaz”* diyerek bu konudaki kesin tavrını ortaya koymuştur.⁹²

Bir yandan bu tarz sohbetler yapılırken bir yandan da Kırım’a doğru vuku bulan seyahat kaldığı yerden devam etmiştir. Çariçenin Kiev’den ayrıldığı gün olan 3 Mayıs’ta kilise ve manastırlarda çanlar çalınmış, kalelerden toplar ateşlenmiş ve trompetler ortalığı inletmiştir. Bu sesler altında Çariçe öğle yemeğinin yeneceği Desna adlı büyük şalopaya binmiştir. Öğle yemeğinden sonra amiral yardımcısı forsu olan Dneper adlı kadirgaya geçmiş⁹³ ve Kiev’den ayrılmıştır. Halk Çariçenin Kiev’den ayrılışını izlemek için nehrin iki tarafına akın etmiş⁹⁴ ve gürültülü bir şekilde alkışlamışlardır. Çariçeyi nehrin üstünde ise muhteşem bir filo takip etmiştir. Bu filo 80’i aşkın deniz aracı ve kısmen hizmetçi ve gemicilerle dolu 3.000 kişiden oluşmaktaydı. En başta kamara- larındaki altın ve ipek süslemeler göz kamaştırır, zarif biçimli 7 kadirga yer almıştır.⁹⁵ Çariçeyi takip eden kadirgalardan birinde Cobenzl ve Fitzherbert, birinde Prens de Ligne⁹⁶ ile Segur, bir diğerinde ise Prens Potemkin ve sair ileri gelen devlet adamları yer almışlardır. Herkese Çin ipeğinden yatak ve akasya ağacından yazı masası bulunan muhteşem hoş bir oda ve uyuma kamarası verilmiştir. Ayrıca her kadirgaya müzik çalınmıştır.⁹⁷

⁹² Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 75.

⁹³ *Taurische Reise*, s. 84-87.

⁹⁴ *Taurische Reise*, s. 87.

⁹⁵ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 78. Bütün filo 7 kadirga ve 13 ufak deniz aracından oluşmaktaydı. Her bir kadirgaya Dneper nehrine akan ırmakların adı verilmiştir. Çariçenin kadirgası; yemek, toplantı, kamara ve giyinme odasıyla birlikte 7 odadan oluşmaktaydı. Odaların hepsi mükemmel bir biçimde döşenmiş, güzel aynalarla donanmış ve yerler yeşil çuhayla kaplanmıştır. *Anecdotes*, s. 201.

⁹⁶ Charles-Joseph de Ligne (1735-1814), mareşal, diplomat ve yazar (“Charles-Joseph de Ligne”, de.wikipedia.org/wiki/Charles-Joseph_de_Ligne). Ayrıca bkz. “Ligne (Prens), Charles-Joseph (1735-1814), *Anabritannica*, C: XIV, s. 474.

⁹⁷ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 78.

1.3. Rus Çarıçesi II. Katerina'nın Polonya Kralı Poniatowski ile Kanev'de Buluşması

Polonya Kralı Poniatowski⁹⁸, Rus Çarıçesi daha St. Petersburg'dan hareket etmeden önce Rusya ile ittifak etme isteğini havi bir mektup göndermişti. Fakat Çarıçenin planları arasında Kralla ittifak yapmak yoktu ve Çarıçe Kralla münasebet kurmak da istememekteydi. Bu nedenle ittifak teklifi diğer sarayların kuşku ve dikkatini çekebileceği endişesiyle reddedilmiştir. Kral Poniatowski aslında Çarıçeyi Kiev'de bulunduğu sırada da ziyaret etmek istemişti. Ancak Kralın Kiev'deki ziyareti de Çarıçenin vakti olmayacağı düşüncesiyle uygun görülmemiştir.⁹⁹ Sonunda Potemkin'in araya girmesiyle¹⁰⁰ Çarıçenin Polonya topraklarının yakınından geçeceği Kanev'de Çarıçe ile Kralın buluşmaları kararlaştırılmıştı. Aslında Kral ve Çarıçe 25 yıl önce birbirlerini sevmişlerdi. Ne var ki aradan geçen uzun yıllarda farklı yerlerdeydiler ve hisler doğal olarak değişmişti. Nihayet 5 günlük bir yolculuktan sonra 8 Mayıs'ta Polonya Kralının Rus Çarıçesini beklediği Polonya'nın şehri Kanev'e ulaşılmıştır.¹⁰¹ Kadırğa Kanev'e yaklaşınca Polonya kıyılarından top atışı yapılmıştır. Buna Dneper adlı kadirğa da 9 pare top atışıyla cevap vermiştir. Kanev'in önünde 7 kadirğa ve diğer 2 gemi ay biçiminde demirlemişlerdir. Ardından Polonya tarafından 107 pare top atışı yapılmıştır.¹⁰² Burada bir tepeliğe de Çarıçe II. Katerina'nın gelişini sembolleştirmek amacıyla Çarıçe adına bir taş dikilmiştir.¹⁰³ Kont Bezborodko ve Saray Mareşali Prens Baryatinski Çarıçenin şalopası ile Kanev'e Polonya Kralını almaya gitmişler ve kıydan ayrılınca yine top atışları yapılmıştır.¹⁰⁴

Kırmızı halıyla karşılanan Kral, Çarıçenin kadirğasına geldiğinde her şey sessizleşmiş ve sadece öbür kadirğanın trampetleri çalmaya devam etmiştir.¹⁰⁵

⁹⁸ Stanislaw II. August Poniatowski/Stanislaw Poniatowski (1732-1798), 1764-1795 yılları arasında Polonya kralı. Daha detaylı bilgi için bkz. "Stanislaw II August Poniatowski", *Anabritannica*, C: XX, s. 21; Manfred Alexander, *Kleine Geschichte Polens*, Stuttgart 2003, s. 154 vd; Kemal Beydilli, "Polonya: Tarih", *DİA*, C: XXXIV, s. 315. Polonya Kralı 1795 Nisan'ında Varşova'yı terk etmiş ve aynı yılın Kasım'ında görevinden istifa ederek ayrılmıştır. Akabinde Rus beyanlarına göre Leh Devleti fiilen sona ermiştir. Jorga, *a.g.e.*, C: V, s. 108.

⁹⁹ *Taurische Reise*, s. 93.

¹⁰⁰ *Anecdoten*, s. 197.

¹⁰¹ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 80.

¹⁰² *Taurische Reise*, s. 93.

¹⁰³ *Taurische Reise*, s. 95.

¹⁰⁴ *Taurische Reise*, s. 93.

¹⁰⁵ *Taurische Reise*, s. 94-95. Kralın teşrifıyla dağın eteklerine kadar inen ateşten bir dereye benzeyen müthiş bir ışık gösterisi ve bunun yandan akan Dneper'deki yansıması harika bir manzara teşkil etmiştir. Çarıçe için toplar, roket ve el bombalarıyla dolu pek çok havan ateşlenmiştir (*Taurische Reise*, s. 95-96). Bu arada Çarıçe karşılama esnasında asasını düşürmüş ve o sırada şapkası koltuğunun altında olan Kral hemen onu kaldırmıştır. Çarıçe de Krala "Majesteleri şapkanızı başımıza koyunuz" deyince Kral saygıdan koymamış ve

Karşılama Çariçe II. Katerina soğuk, ciddi bir selamla Polonya Kralına elini uzatmış ve birlikte görüşme odasına geçmişlerdir. Çıktıklarında Kral kederli ve zoraki gülümsemekte, Çariçe ise mahcup ve çekingen görünmüştür.¹⁰⁶

Resim 1: II. Katerina'nın Kanev'de Karşılması¹⁰⁷

Ardından Çariçe, Kralı öğle yemeği için Desna kadirgasına götürmüştür. Orada çok aza yemek yiyen Kral, yemekten sonra şapkasını bulamayınca Çariçe atik davranarak bulunduğu yerden verirken Kral, “*İnayetli bayan siz vaktiyle çok daha güzelini vermiştiniz*” demek ihtiyacı duymuştur.¹⁰⁸ Daha sonra Çariçe Dneper, Kral ise kendisi için özel oda hazırlanan Bug kadirgasına geçmiştir.¹⁰⁹ Saat 18.00’e doğru herkes Dneper’in güvertesinde toplanmış ve parti verilmiştir. Bu arada Kral ve Çariçe toplantı odasına geçmişlerdir.¹¹⁰ Müteakiben Kral, Çariçeden ikametlerini 24 saat uzatmalarını istemiştir. Ancak Çariçe Avusturya Kralı II. Joseph’i bekletmek istemediğini söyleyerek, bu teklifi nazikçe reddetmiştir.¹¹¹ Polonya Kralı kendisinin de bu seyahate iştirakı teklifini de

---

asayı takdim ederken de “*Ben Sizin bu başa koyduğumuz taçla yeterince örtüldüm*” demiştir. *Anecdotes*, s. 202.

¹⁰⁶ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 88. Bu görüşmede Polonya Kralı, kral seçim konseyinin iptal edilmesini, kraliyetin irsî olarak kendi ailesine verilmesini ve borçlarının yapılandırılmasını istemiş, ancak Çariçeden kesin bir söz alamamıştır. Adamczyk, *a.g.m.*, s. 42.

¹⁰⁷ Jan Bogumi Plerz, “Catherine II Greeted in Kaniv”, Polish History Museum.

¹⁰⁸ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 89.

¹⁰⁹ *Taurische Reise*, s. 95.

¹¹⁰ *Anecdotes*, s. 202.

¹¹¹ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 89.

Çariçeden beklemiş, ancak bu gerçekleşmemiştir.¹¹² Çariçe ona mücevherlerle bezeli St. Andrea nişanı göndermiş¹¹³ ve Kral saat 20.00'ye doğru gemiden ayrılmıştır.¹¹⁴

Resim 2: 1787'de II. Katerina Onuruna Atılan Havai Fişekler¹¹⁵

1.4. Avusturya İmparatoru II. Joseph'in Kaydak'ta Seyahate Katılması ve Rus Çariçesi İle Herson'a Varışı

Çariçe Kiev'den ayrıldıktan sonra maiyetiyle birlikte 11 Mayıs'ta Kremençuk'a varmıştır.¹¹⁶ Öğle yemeğine gidilirken Tatar ve Osetlerin aralarında bulunduğu heyetler Çariçeye takdim edilmişlerdir.¹¹⁷ Avusturya İmparatoru II. Joseph ise daha önce kararlaştırılan bir takvim doğrultusunda Çariçenin seyahatine iştirak etmiştir.¹¹⁸ Bu seyahat sırasında Kont Falkenstein¹¹⁹ takma

¹¹² A. B. Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları*, İstanbul 2009, s. 206.

¹¹³ *Taurische Reise*, s. 94-95; Segur, *a.g.e.*, s. 90.

¹¹⁴ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 89; *Anecdotes*, s. 202. Rus Çariçesi ile Polonya Kralının buluşması yaklaşık 3 saat sürmüştür. Çariçeyi karşılamak amacıyla yapılan tüm bu hazırlıklar ve görsel şölenle ilgili olarak Avusturyalı diplomat Ligne, "Polonya Kralı Pontiatowski, Çariçeyi üç saatliğine görmek için üç ay ve üç milyon harcamıştı" demektedir. *Briefe, Charaktere und Gedanken des Prinzen Carl von Ligne*, Leipzig 1812, s. 56-57.

¹¹⁵ Jan Bogumi Plerz, "Fireworks in honor of Catherine II in 1787", Borys Voznytsky Lviv National Art Gallery.

¹¹⁶ *Taurische Reise*, s. 101.

¹¹⁷ *Taurische Reise*, s. 104.

¹¹⁸ Çariçe II. Katerina (1762-1796), İmparator II. Joseph'e (1765-1790) 10 Ağustos 1786'da gönderdiği bir mektubunda 1780 Haziran'ında Mohilev'deki görüşme sırasında verdiği sözü

adını kullanan İmparator II. Joseph 16 Mayıs'ta Kaydak'a ulaşmıştır.¹²⁰ İmparator II. Joseph, Kont Falkenstein olarak basit bir araba ile Rusya'ya gelmiştir. Yanında bir general ve iki hizmetli bulunmaktaydı.¹²¹ Müteakiben 18 Mayıs'ta öğleden sonra Çariçe Dneper çağlayanlarından ve Kaydak'tan 41 verst uzakta karaya çıkmış ve İmparatorun çok yakında olduğunu haber alınca bütün diğer gezisini karadan yapmıştır.¹²² Çariçe ufak bir maiyetle Kaydak'a doğru yola çıkıp, daha 3 verst gitmeden Avusturya İmparatoru II. Joseph ve Kont Cobenzl'e rastlamıştır. Ardından Çariçe 19 Mayıs'ta yalnız bir arabayla bütün gününü geçireceği Kaydak'ta kalmıştır.¹²³

Çariçe ve İmparator 20 Mayıs'ta saat 9.00'da küçük bir maiyet eşliğinde Kaydak'tan Herson'a doğru hareket etmişlerdir. Maiyetin geri kalanı kendilerini daha sonra takip etmiştir. Kaydak'tan yaklaşık 8,5 km sonra Çariçe II. Katerina'yı onurlandırmak amacıyla Katerinoslav/Dnipropetrovsk şehrinin kurulacağı yere varmışlardır.¹²⁴

---

hatırlatarak, imparatorluğunun güneyine yapacağı seyahatte kendisine eşlik etmesini istemiştir. *Joseph II. und Katharina von Russland: Ihr Briefwechsel*, Wien 1869, s. XXV-XXVI, Fransızca mektup için bk. s. 272-277. Davet Viyana sarayına ulaştığında daha önce İmparatorun gezme heveslisi olduğu dile getirildiğinden başlangıçta reddedilmiştir. Ayrıca İmparatorun, II. Katerina ile ilgili "ufak parmağının işaretleriyle Herson'a kadar koşacağını zannediyor" düşüncesi bu teklifi biraz sürüncemede bırakmasına yol açmıştır. Roland Kratzer, "Die Reisen Joseph II.", *Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades eines Magisters der Philosophie an der Karl-Franzens-Universität Graz*, Graz 2014, s. 104. O sırada fevkalade bir görevle St. Petersburg'da olan Prens Ligne de 1786 yılının Aralık ayı başında yeni bir davet iletme görevi ve Çariçenin seyahat notasını bildirmek amacıyla Viyana'ya gönderilmiştir (Zinkeisen, *a.g.e.*, C: VI, s. 618-619 dipnot 1'den naklen). Nihayet İmparator'un daha önceden tanıdığı Potemkin'in teşviki ve kendisinin de ele geçirilmesinde dolaylı olarak rol aldığı yeni işgal edilen yerleri görme merakı (Kratzer, *a.g.t.*, s. 104) 22 Aralık 1786'da (*Joseph II. und Katharina*, s. XXVI-XXVII, Fransızca mektup için bkz. s. 281-281) teklife evet demesine yol açmıştır. Aslında II. Joseph bu geziye ittifakı pekiştirmek ve bunu dışarıya göstermek gibi siyasi nedenlerle de katılmıştır. Kratzer, *a.g.t.*, s. 104.

¹¹⁹ Avusturya İmparatoru II. Joseph "Falkenstein kontu" takma adını daha önce de 1769'da Silezya'daki Neise'ye Büyük Friedrich ile buluşmaya gittiğinde (Djuvara, *a.g.e.*, s. 260) ve yukarıda ifade edildiği gibi 1780'de Mohilev'deki görüşmeden sonra Moskova'ya geçip, St. Petersburg'u ziyaret ettiğinde kullanmıştır. Şirokorad, *a.g.e.*, s. 205-206.

¹²⁰ *Taurische Reise*, s. 111.

¹²¹ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 103.

¹²² *Anecdotes*, s. 206-207.

¹²³ *Taurische Reise*, s. 111; Segur, *a.g.e.*, s. 100; Zinkeisen, *a.g.e.*, C: VI, s. 621. Çariçe II. Katerina, Fransa Elçisini İmparator II. Joseph ile tanıştırmak istediğinde İmparator "Aziz bayan, ben burada Kont Falkenstein'im ve bu yüzden benim Fransız Elçiye takdim edilmem gerek" deme nezaketini göstermiştir. Bu seyahat esnasında II. Joseph kendisine bir monark olarak değil de seyahat eden biri olarak davranılmasını istemiştir. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 104.

¹²⁴ O sıralarda burada valilik ve bir alay adından başka ortada hiçbir şey olmayıp, valinin ikametgâhı Kremençuk'ta bulunmaktaydı. Burada bir kilisenin temeli de atılmıştı. *Taurische Reise*, s. 114; Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 96-97.

23 Mayıs'ta saat 17.00 civarında Herson'a¹²⁵ ulaşılmıştır.¹²⁶ Burada Çariçe 70 pare top atışıyla karşılanmıştır. Şehirde 7 piyade alayı yanında halk ve Yahudiler de geçit töreninde yer alıp, muhtemelen bir zenginlik göstergesi olarak her Yahudi'nin önünde altın bir plaka bulunmaktaydı.¹²⁷

Şehirde yeni bitmiş bir kale, 24.000 kişilik bir kışla, müstemilatıyla bir amirallik, 600 topluk bir tophane, iki saff-ı harb gemisi, yükselen kamu binaları ve kiliseler göze çarpmaktaydı. Nüfus 2.000 evden, yani yaklaşık 10.000 kişiden ibaret olup, şehir ticari anlamda önemli bir merkez görünümündeydi. Dükkânlar İstanbul, Yunanistan ve Fransa'dan getirilen eşyalarla doluydu ve limanda demirlenmiş yaklaşık 200 gemi bulunmaktaydı. Ancak şehrin yeri iyi bir seçim değildi.¹²⁸ Nasıl ki Petro'nun St. Petersburg'u uygun bir yere inşa etmediği söylenebilirse, aynı şeyi Çariçe II. Katerina'nın da Herson için yaptığı söylenebilir.¹²⁹ Nitekim Herson'da hava şartlarının iyi olmaması sebebiyle her yıl yaklaşık 2.000 kişi ölmekteydi.¹³⁰

¹²⁵ Herson şehri 1778'de denizden 70 mil kadar içerde, Dneper nehrinin derin olduğu yerde kurulmaya başlamıştır. Buradaki tersanede ticaret gemilerinin yanında savaş gemileri de yapılmaktaydı. Yüksel, *a.g.t.*, s. 80. Herson, vaktiyle bir ticaret şehriydi. Özi Rusların eline geçince Herson ıssız ve insansız bir yer hâline gelmiştir. O zamana kadar buraya kereste, deri, iç yağ vb. çoğunlukla Polonya'dan gelmekteydi. *Taurische Reise*, s. 130. Herson'daki ticaret odalarında Rus, Alman, Fransız, Türk, Yunan, Ermeni, Yahudi ve diğerleri bulunmaktaydı. *Taurische Reise*, s. 134.

¹²⁶ *Taurische Reise*, s. 117. Herson'a varmadan önce vaktiyle Nogay Tatarları ile Kazaklar arasında sınır teşkil eden Kaminka ırmağı üzerindeki bir köprü geçilmiştir. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 99. Bu çevrede Dneper'den Herson'a kadar Zaparoj Kazakları oturmaktaydı. 1775'te Çariçenin emriyle üzerlerine saldırılmış, silahlarına el konmuş ve dağıtılmışlardı. Pek çoğu Osmanlı Devleti'ne, bir kısmı Avusturya-Macaristan'a ve bazıları da Rusya'nın iç kısımlarına sürülmüşlerdi. Bazıları da hâlâ bu bölgede balıkçı veya işçi olarak çalışmaktaydılar. Bunlar Kırım Tatarlarından tuz alıp, Polonyalılara satmaktaydılar. Kendilerine göre bir yasaları ve doğal dinleri vardı, aralarında asla kadın bulunmazdı. *Taurische Reise*, s. 112.

¹²⁷ *Taurische Reise*, s. 117. Herson'a varış; Segur'da da akşam vakti olarak verilmektedir Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 99. Fakat Anecdoten adlı eserde durum farklı ele alınmış ve 24 Mayıs saat 11.00 -yani bir gün sonra- olarak ifade edilmiştir (*Anecdoten*, s. 208). Yine Anecdoten adlı eserde; şehrin etrafında büyük miktarda yüksek çadırlar kurulduğu, her yerde farklı bayrakların dalgalandığı, çeşitli ve çok güzel süslenmiş gemiler ve sandallar bulunduğu, hatta Çariçenin şehre girişinde debdebeli Asyatik bir Herson görüntüsünün hâkim olduğu belirtilmiştir. Bundan başka Çariçenin İmparator II. Joseph'i kendisi için özel olarak hazırlanmış saraya götürmek istediğine, ancak onun özürlü diyerek çevreyi yalnız gezmek istediğine değinildikten sonra Avusturya Konsolosu Rosaroviç ile Çariçenin yanından ayrıldığı ifade edilmiştir. *Anecdoten*, s. 208-209. İmparator II. Joseph Herson'da daha önce İzmir konsolosu olan Rosaroviç'in yanında kalmaktaydı. Deri kaplı hasır bir yataкта yatmakta, saat 6.00'da giyinik hâlde hazır bulunmakta ve bolca hediyeler dağıtmaktaydı. *Taurische Reise*, s. 138-139. Ayrıca "İmparator Falkenstein" seyahati boyunca sarı ve yeşil renkli üniformadan başka bir şey giymemiştir. *Anecdoten*, s. 209.

¹²⁸ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 99-100.

¹²⁹ *Taurische Reise*, s. 124.

¹³⁰ *Taurische Reise*, s. 128-129.

Çarıçe gelmeden önce Herson temizlenmiş, yollar, köprüler, kapılar yenilenmiş ve şehre aylarca kimse ayak basmamıştır.¹³¹ Keza askerlere de soru soran olduğunda hiçbir yabancıya doğru dürüst cevap vermemesi, soruyu anlamaması gibi yapması, bilmediğini söylemesi, ısrar da devam edilirse ağzında dil yokmuş gibi davranması emredilmiştir.¹³²

23 Mayıs'ta Çarıçe burada Polonya Kralının yeğeni Prens Stanislaus Poniatowski'yi ve Rusya'nın İstanbul Elçisi Bulgakov'u kabul etmiştir. 24 Mayıs'ta İki Sicilya Krallığı tarafından gönderilmiş olan Elçi Marquis de Gallo kabul edilmiş, İmparator II. Joseph de İstanbul'daki Avusturya Elçisi Baron Herbert'i¹³³ Çarıçeye takdim etmiştir. İstanbul'daki Napoli elçisinin oğlu Kont Modolph da huzura kabul edilenler arasında yer almıştır. Vaktiyle İzmir konsolosu olan Rum Peter Ferrieri, İskenderiye Konsolosu Baron Tholus da Herson'a gelmiştir.¹³⁴ 25 Mayıs'ta İmparator II. Joseph, Çarıçe ile tüccar gemilerini görmek için Herson'dan 25 verst uzaklıktaki Gluboka'ya, oradan da Osmanlı-Rus sınırını oluşturan Bug nehrinin mahrecine kadar gitmişlerdir.¹³⁵

26 Mayıs'ta üç gemi Herson'daki tersanede kızaktan indirilmiştir. 80 topluk savaş gemisine "II. Joseph", 64 topluya "Vladimir", 44 topluya da "Aleksandr" adı verilmiştir.¹³⁶ Büyük misafirler yüksek, debdebeli ve üzerinde "Bu yol İstanbul'a gider" yazısı bulunan zafer takının altından geçerek kıyıya ulaşmışlardır. Prens Potemkin burada misafirler için muhteşem bir çelenk ve arşınına 25 Ruble ödenen zengin Osmanlı çuhalarının süslediği bir yat hazırlamıştır.¹³⁷

¹³¹ *Taurische Reise*, s. 123.

¹³² *Taurische Reise*, s. 134.

¹³³ Peter Philipp Herbert Freiherr von Rathkeal (1735-1802), İstanbul'da doğup, İstanbul'da vefat etmiştir. 1780-1788, 1791-1802 yılları arasında Avusturya İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti nezdindeki büyükelçisidir. Daha detaylı bilgi için bkz. Friedrich v. Kraelitz-Greifenhorst, "Rathkeal, Peter Philipp Herbert Freiherr von", *Allgemeine Deutsche Biographie*, C: LIII, 1907, ss. 210-215; David Do Paço, "A Social History of Trans-Imperial Diplomacy in a Crisis Context: Herbert von Rathkeal's Circles of Belonging in Pera, 1779-1802", *The International History Review*, C: XLI, S: 5, 2019, ss. 981-1002.

¹³⁴ *Taurische Reise*, s. 118-119.

¹³⁵ *Anecdotes*, s. 209-210.

¹³⁶ *Anecdotes*, s. 210-211. "II. Joseph" adı, gelen yoğun tepkiler üzerine daha sonra değiştirilmiştir. *Anecdotes*, s. 212. Bu arada *Taurische Reise*'de II. Joseph adlı savaş gemisi 80 toplu olarak verilirken, Vladimir 60 ve Aleksandr 50 toplu olarak zikredilmiştir. *Taurische Reise*, s. 120. Gemilerin durumu Ahmed Cevdet'in eserinde 60 pare top çeker bir kalyon, 40 pare bir fırkateyn olarak ifade edilmiştir. Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, C. IV, s. 16. Yüksel'in makalesinde ise II. Joseph adlı geminin 80, Vladimir adlı geminin 66 ve Aleksandr adlı geminin 50 toplu olduğu belirtilmiştir. Yüksel, *a.g.m.*, s. 1343.

¹³⁷ *Anecdotes*, s. 210. Bu eserin İngilizce çevirisinde "İstanbul'a gider" yazısının Grekçe yazılmış olduğu ifade edilmektedir. Almancasında ise böyle bir ifadeye yer verilmemiştir. Bu durum büyük ihtimal Almanca'dan İngilizce'ye çevirenin sonradan ilave ettiği bir bilgi olsa gerektir. Grigori Aleksandrovich Potemkin, *Memoirs of the Life of the Prince*

Bu arada Çariçe Herson'u terk etmeden önce Özi'nin karşısındaki Kılburun'a gitme planından 4 hat gemisi ve 10 firkateynden oluşan Osmanlı filosunun Özi'de demirlemiş olduğunu görünce vazgeçmiş, ancak bu duruma bir hayli de canı sıkılmış¹³⁸ ve “Görünen, Türkler artık Çeşme'yi düşünmüyorlar” demiştir.¹³⁹ Ayrıca Özi kalesinde pek çok Fransız subayın olması Çariçe II. Katerina'yı ve bakanlarıyla birlikte diğer yetkilileri rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Çariçe, Fransızlarla daha yeni dostluk antlaşması imzaladıklarını ve Fransız elçi yanında bulunduğu bir sırada Fransız mühendislerin Osmanlı Devleti'nin topçu, gemi ve diğer askerî kurumlarında bulunmalarının anlaşılmasız olduğunu belirterek, tepki göstermiştir. Potemkin de Osmanlı Devleti'ni savaşa yol açabilecek tehdit edici tedbirleri almakla suçlamıştır. Segur da “Türkler rahatsız olmalarında haklı. Bulgakof'un Chouisel ile anlaşması sonucu Chouisel Türkleri sakinleştirmek için bütün imkânları denedi. Biz de Türklerin savunma tedbirleri almasını tavsiye ettik, onay verdik, destekledik” demiştir. Ayrıca Segur, tutumlarının açık ve net olduğunu ve Krallarının Rus şikâyetleri kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun korunması hususunda da kararlı olduğunu belirttiğinden sonra, “Samimi bulduğum barış teminatlarınıza rağmen Babıali'nin akıllıca aldığı tedbirlere de hayret etmemeli. Kendinizi onların yerine koyun. Sultan vezirleriyle, güçlü bir müttefikleriyle, dehşetli bir donanma ve 150.000 kişilik bir orduyla Özi'ye gelse, size huzursuzluk verse hayranlık mı duyar veya takdir mi edersiniz? Tetikte olur ve Herson'u güçlendirmek ve birlik oluşturmak tedbiri almaz mısınız?” diye sorunca kendisine cevap verilememiştir.¹⁴⁰

Seyahat esnasında Fransız Elçi Segur'la çok iyi bir dostluk kuran Avusturya İmparatoru II. Joseph de bir konuşmasında Çariçenin hırsını desteklemeye meyilli olmadığını belirterek, Osmanlı Devleti ile ilgili olarak “İstanbul, büyük güçlerin bir birlik olmasını ve Türk İmparatorluğu'nun dağılmasını daima imkânsız kılacak bir mevzudur” demiştir.¹⁴¹ Ayrıca Ligne; Çariçe ve II. Joseph arasında geçen bir konuşmada Türkler söz konusu olunca nabzın biraz hızlanmakta olduğunu belirttikten sonra kendisi Eski Çağı seven ve yeninin az dostu olarak Yunanlıları yeniden diriltmekten bahsedince, Çariçe II.

Potemkin, (transl. from Germany), London 1812, s. 118. Aynı şekilde Taurische Reise adlı eserde de kapıların birinde “Bu kapıdan yol Bizans'a gider” ifadesinin yer aldığı belirtilmektedir. Taurische Reise, s. 123. Segur ise eserinde Fransa'nın uygun görmediği bu politik yazıdan hiç bahsetmemiş, âdeta görmezden gelmiştir. Segur, a.g.e., C: III, s. 100-101. Bu bilgi Ahmed Cevdet'te “Şehrin üzerinde Konstantiniye'ye varacak kapıdır diye Rum lisanınca yazılmış olan kitâbe” şeklinde yer almaktadır. Ahmed Cevdet, a.g.e., C. IV, s. 16. Jorga'nın eserinde ise bu hususa “Buradan geçerek Bizans'a” şeklinde değinilmiştir. Jorga, a.g.e., C: V, s. 59.

¹³⁸ Segur, a.g.e., C: III, s. 101.

¹³⁹ *Taurische Reise*, s. 140; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C: V, İstanbul 1962, s. 2628.

¹⁴⁰ Segur, a.g.e., C: III, s. 102-103.

¹⁴¹ Segur, a.g.e., C: III, s. 103.

Katerina da Likurgus¹⁴² ve Solon'un¹⁴³ yeniden doğuşunu dile getirmiştir. Geçmişten ziyade geleceğe dönük, hayalden çok gerçekçi olan II. Joseph ise “Şeytanın işine bak! İstanbul’la mı başlamamız lazım! (Was Teufel, aber sollen Wir mit Istanbul Anfangen?)” diyerek bu konudaki tereddüdünü ortaya koymuştur.¹⁴⁴

Bu arada Çariçe; Fransa’nın Elçisi Segur, Çariçenin İstanbul’dan gelen elçisi Bulgakov, Avusturya’nın İstanbul’daki Elçisi Herbert ve Rus Dışişleri Bakanı Bezborodko¹⁴⁵ ile birlikte Osmanlı-Rus ilişkilerinin ele alındığı ve Osmanlı Devleti’ne yapılacak tekliflerin belirleneceği bir görüşme yapmıştır. Görüşmede Rus tarafı, huzursuzluğun gittikçe arttığını, Kandiye sakinlerinin Rus konsolosuna baskı yaptıklarını, Rus bayrağını indirdiklerini, Rus konsolosunu evini terke ve Fransız konsolosluğuna sığınmaya zorladıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca Rodos’taki Rus konsolosunun öldürüldüğü dedikodusunun yayıldığını belirtmişlerdir. Fransa Elçisi Segur, nihayetinde yapılacak teklifin yazılı olarak yapılmasında Çariçe ile fikir birliğine varmıştır. Bu hususta Rus Elçisi Bulgakov Sivastopol’a kadar gidecek, oradan gemiyle İstanbul’a geçerek teklifini sunacak ve Fransız elçiyle de istişare hâlinde olacaktı.¹⁴⁶

1.5. Rus Çariçesi İle Avusturya İmparatorunun Kırım’a Varışı ve Kırım’dan Gözlem ve İzlenimler

28 Mayıs’ta Çariçe II. Katerina ve İmparator II. Joseph Kırım’a gitmek için maiyetindeki kişilerle birlikte Herson’dan hareket etmişlerdir.¹⁴⁷ Avusturya İmparatoru heyetten biraz önce harabe hâlindeki şehre gelmiş ve yanındakine

¹⁴² Sparta’nın kanun koyucusu olarak bilinmektedir. Bugünkü araştırmalara göre tarihî değil mitolojik bir kişilik olarak görülmektedir (“Lykurg (Sparta)”, de.wikipedia.org/wiki/Lykurg_(Sparta)).

¹⁴³ Tahminen MÖ 640-560 yılları arasında yaşayan Atinalı devlet adamı, şair, toplum analisti, siyasetçi, reformist, hatip. Yunanların iki bilgesinden biri sayılmaktadır (“Solon”, de.wikipedia.org/wiki/Solon).

¹⁴⁴ *Briefe, Charaktere*, s. 68; Zinkeisen, *a.g.e.*, C: VI, s. 622.

¹⁴⁵ Aleksander A. Bezborodko (1747-1799), Rus devlet adamı. Rus devletinin çeşitli birimlerinde çalıştıktan sonra 1781’de Rus dışişleri bakanlığına getirilmiştir. Osmanlı Devleti’nin Rusya ile Avusturya arasında bölüşülmesi fikrinin mimarlarından. Daha detaylı bilgi için ayrıca bkz. “Bezborodko (Prens) Aleksander Andreyeviç”, *AnaBritannica*, C: IV, s. 107.

¹⁴⁶ Nitekim Bezborodko, Bulgakov’un Choiseul’e davranışlarından dolayı Bulgakov’u uyardığını da söylemiştir (Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 106). Teklif edilmesi kararlaştırılan hususlar ise şu şekildeydi: Gürcistan’ın hükümrânlığı karşılıklı korunmalı, Babıali Cezayirlielerin ele geçirdiği gemiyi geri vermeye zorlanmalı, 1.000’in üzerinde esir alan Kuban Tatarları cezalandırılmalı, Osmanlı Devleti’ne sığınan Zaporoj Kazakları Bug’un öbür tarafına geçirilmeli, Rusya’ya sığınan Mavrakordato’yu istemekten vazgeçilmeli, Kandiye ve Rodos’taki Rus konsoloslarına saldıran elebaşılar cezalandırılmalydı. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 107.

¹⁴⁷ *Taurische Reise*, s. 143.

heyecanla “*Troya’yı gördünüz mü? Buradaki o!*” diyerek şaşkınlığını gizleyememiştir.¹⁴⁸

29 Mayıs’ta İmparator bazı kişilerle filikaya binerek, Tavan Adası’na gitmiştir.¹⁴⁹ 30 Mayıs’ta 32 verstlik Perekop’a, oradan da 17 verst uzakta olan ve öğle yemeğinin yendiği Beş Çeşme’ye gidilmiştir.¹⁵⁰

31 Mayıs’ta Çariçe ve İmparator birlikte pek çok yer yanında Almakerman’a ve oradan da gönüllü Tatarların da hizmet ettiği bir süvari birliğiyle konaklanacak yer olan 11 verstlik mesafedeki Bahçesaray’a gitmişlerdir.¹⁵¹ Bahçesaray’a giderken II. Joseph buldukları arabanın etrafı 1.000 Tatar süvarisi tarafından sarılınca, sıkılıp, endişelenirken Çariçe bu duruma kayıtsız kalmıştır.

Bahçesaray dar bir vadide ve Çürük çayının boğazında kurulmuştur. Çariçe burada Kırım Hanının oturduğu saraya maiyetiyle birlikte büyük bir debdebe içinde yerleşmiştir. Kırım Hanının sarayı rıhtım inşa edilen bir çayın kenarında, Topkapı Sarayı’nın küçük bir örneği olarak yapılmıştı. Rıhtımdan ufak bir taş köprü ile avluya ulaşılmakta ve solda ahırlara bir hayli uzak mesafede olan büyük bir cami, sağda ise saray bulunmaktaydı. Saray tek katlı, yüksek ve aynı boyda pek çok yapıdan oluşmaktaydı ve 4 taraçaya bölünmüş bir bahçe ile çevrelenmişti. Caminin yanında çeşitli biçimlerde süslemeleri olan, son derece romantik bir izlenim uyandıran, gölge yapan güzel ağaçların yer aldığı hanların, mirzaların, diğer ileri gelenlerin ve ulemaların mezarları bulunmaktaydı. Çariçe Hanın odasına girerken Segur, Cobenzl, Fitzherbert ve Ligne çok yüksek duvarla çevrili olan ve güzel bir bahçeye açılan prenseslerin odasına girmişlerdir. Her bir odada mobilya yerine yalnızca geniş, rahat, her yeri çevreleyen sofalar bulunmaktaydı. Odanın ortasında deliklerinden taze ve berrak su fişkıran, çok büyük, dört köşeli beyaz mermerden bir havuz vardı. Odayı sönük bir ışık aydınlatmaktaydı. Pencere camları süslemelerle bezenmişti. Camlar açılmak istense bile yoğun gül, defne ve yasemin dalları, nar ve portakal ağaçlarının yaprakları camları örtmekte, âdeta parmaklık vazifesi görmekte ve içeriye hemen hemen hiç güneş ışığı girmemekteydi.¹⁵² Sarayda Mağribî, Arabesk, Çin ve Türk üslubu iç içe geçmiş olup, her yerde fiskiyeler, küçük bahçeler, resimler, altın varaklı oyma eserler görülmekteydi. Kabul salonunun pervazında ise Türkçe olarak altın varaklı harflerle “*Kıskançlar! Ne İsfahan, ne*

¹⁴⁸ *Taurische Reise*, s. 142. Kırım istila edildikten sonra Tatarların göç etmesine izin verilmiş ve bunların yerine İtalyan, Yunan ve İspanyollar kolonizatör olarak getirilmişlerdir. *Taurische Reise*, s. 143.

¹⁴⁹ *Taurische Reise*, s. 143.

¹⁵⁰ *Taurische Reise*, s. 144.

¹⁵¹ *Taurische Reise*, s. 144-145. Segur ise Bahçesaray’a 31 Mayıs akşamı girildiğini yazmaktadır. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 120.

¹⁵² Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 122-123.

*Şam, ne İstanbul'da buradaki kadar görkemin dünyada olmadığını bilirler” diye yazılmıştı.*¹⁵³

Cuma gününe denk gelen 1 Haziran'da Arnavutlar, Mirzaların çocukları, Boğdan ve Eflak'tan Bahçesaray'a göçmüş ve burada ikamet eden kolonistlerin kız ve erkek çocukları yol boyunca dizilmişlerdir.¹⁵⁴ Burada çoğu Müslüman olan 9.000 kişi yaşamaktaydı.¹⁵⁵

Akşam Çariçe onuruna büyük bir yemek verilmiş ve bu yemeğe Müftü Musalaph Efendi ile Kadıasker Seyit Mehmet Efendi de katılmışlardır. Bu sırada Çariçenin büyük torunu I. Aleksandr'ın isim günü kutlanmış ve Çariçe iki caminin inşası için epey miktarda para bağışlayarak,¹⁵⁶ Çariçeye sadakat yemini eden mirzalara hediyeler dağıtmıştır.¹⁵⁷

Öte yandan Müslüman halk ise Rusların kendilerine karşı uygulamakta olduğu baskıdan bir hayli şikâyetçiydi. Bunun en somut örneklerinden biri olarak üç kez hacca gitmiş, saygın Tatarlardan bir kişi Kont Falkenstein'e Çariçeye iletmek üzere bir dilekçe vermiştir. Bu dilekçede; söz verildiği gibi dinî vecibelerin serbestçe yapılamadığı, askerlerin ibadet yapılan her yerde çeşitli biçimlerde gürültü ve taşkınlık yaparak halkı rahatsız ettikleri, kadınlara kötü davrandıkları, yüzlerindeki örtüyü kaldırdıkları ve diğer şikâyetler yazmaktaydı. İmparator II. Joseph, Kont Falkenstein olarak kendisine takdim edilen bu arzuhâli Potemkin'e vermiştir. Potemkin de bu tür şeylerin ortaya çıkmasından, yani Tatarların bunları akıllarından geçirmelerinden, memnuniyetsizliklerini dışa vurmalarından, hatta şikâyet etmelerinden son derece rahatsız olmuş ve şikâyetçi olan hacıyı falakaya yatırtarak, 50 değnek vurdurtmuştur.¹⁵⁸

Bu arada İmparator II. Joseph, Fransız Elçi Segur ile yaptığı bir gezi sırasında Segur'a “*Bulgakov ve Herbert sizin tarafınızdan oluşturulan teklifleri*

¹⁵³ *Briefe, Charaktere*, s. 64.

¹⁵⁴ *Taurische Reise*, s. 145-146. Avusturya İmparatoru II. Joseph Bahçesaray yakınlarında 6 yaşındaki bir Tatar kız çocuğunu 80 Dukaya satın almıştır. Bu çocuğu iki yıl sonra Maria Elisabeth Josepha adıyla vaftiz ettirmiştir. İmparator II. Joseph Tatar kız çocuğunun eğitimini ve daha sonraki yaşamını garanti etmek için de 1.000 Gulden miras bırakmıştır. Kratzer, *a.g.t.*, s. 107.

¹⁵⁵ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 121.

¹⁵⁶ *Taurische Reise*, s. 146.

¹⁵⁷ *Taurische Reise*, s. 146; *Briefe, Charaktere*, s. 66-67. Ayrıca Çariçe St. Petersburg'da daha önce oluşturulan yatılı yetiştirme yurduna yeni soylu Yunan gençlerin Kırım'dan gönderilmelerini de sağlamıştır. *Taurische Reise*, s. 146.

¹⁵⁸ *Taurische Reise*, s. 147. Segur ise Çariçe II. Katerina'nın Müslümanların ticaretlerini ve dinî ritüellerini politik nedenlerle kısıtlamadığını ve geleneklerini yaşayabildiklerini belirtmektedir. Bununla birlikte Türk ve Tatarların Rus işgaline tepki olarak Çariçe ve maiyeti geçerken işleriyle meşgul olup, dönüp bakmadıklarını, âdeta heyeti yok saydıklarını ifade etmektedir. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 122. Öte yandan Çariçe ise daha birkaç yıl öncesine kadar eyaletlerini yağmalayan, ticaretlerini engelleyen, yeni istila edilen yerleri çöle çeviren Tatarların tahtında bir Çariçe ve bir Hristiyan olarak oturmaktan son derece mutlu görünmüştür. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 125.

sunacaklar. Siz bu arada barışı olası görüyor musunuz?” diye sorunca Segur durumun Çariçeye bağlı olduğunu belirttikten sonra, onun belki savaş ilan edebilecek malzemeyi bulabileceğini, hatta savaşın önündeki engelleri kaldırmak isteyebileceğini söylemiştir. Ayrıca Segur bir savaş durumunda Rusların Özi ve Akkerman’a saldırabileceklerini, buraların uzun süre dayanamayıp, kolayca ele geçirebileceklerini, Türk başkentini tehdit, hatta işgal edebileceklerini ifade etmiş ve Çariçeyi durduracak siyasi engelin kendisi olduğunu hatırlatmıştır. Bunun üzerine İmparator II. Joseph Kırım’ın istilasındaki müsamahasının Rusların yeni genişleme planını desteklediği anlamına gelmediğine dikkat çekerek, samimi olarak barışın korunmasını istediğini, Türklerin rehavetten saldırıyı başlatamadıklarından barışçı olduklarını belirtmiş ve kendi sorumluluğunu bir yandan ikrar ederken diğer yandan Rusların durdurulmasının ancak tavizler vererek sağlanabileceğini şöyle ifade etmiştir:

Şimdi her şey yeni bir boyut kazandı. Ben Rusların İstanbul’a yerleşmesine tahammül göstermeyeceğim, Viyana için türbanın komşuluğu şapka-dan daha az tehlikelidir... İstanbul’un işgali ve torunu Konstantin’i taçlandırmak için yalnızca bir kararnameye ihtiyaç var. Böylece onun Anadolu’daki Türk gücüne ve Türklerin kabul edeceği büyük güçlere karşı durması gerekir. Ben hakikaten Viyana sarayı için Fransız sarayından daha önemli olan İstanbul’un mevcudiyeti hakkında uzlaşa bulunabileceğine inanıyorum... Siz de görüyorsunuz. Kadın histerik/eksantrik Türkler tartışma noktalarından taviz vermeliler. Katerina bir red ile savaşa davet edilirse, onun birkaç şehri tazminat olarak zapt etmesine nasıl mâni olunabilir? Onun çelik gibi, yorulmaz orduları var. İstenilen yere sürülebilir!¹⁵⁹

Bu gibi sohbetler eşliğinde seyahat devam etmiş, 2 Haziran’da Çator’a, oradan öğle yemeğinin yendiği, 15 savaş gemisi, firkateyn ve 19 bomba atar gemisinin bulunduğu ve Sivastopol limanının görüldüğü İnkerman’a¹⁶⁰ geçilmiştir. Yemekten sonra II. Katerina ve II. Joseph Sivastopol’a gitmişlerdir.¹⁶¹ Burada pek çok dükkân, amirallik binası, kaleler, güçlü bir garnizon, 2

¹⁵⁹ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 144-147.

¹⁶⁰ Buraya Kırım Tatarları “Akyar”, Yunanlar “Theodora” demekteydiler. Burada yüksek dağlar yarım daire şeklinde yükselmekte ve geniş ve derin bir koy oluşturmaktaydı. Akyar kıyılarında vaktiyle Herson ve Eupotaria şehri bulunmaktaydı. Taurilerin bu meşhur limanı ve sazlığı/koyu Herakleotilerin “Herson”u, Çariçenin ise “Sivastopol”u olmuştu. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 126.

¹⁶¹ *Taurische Reise*, s. 148-149. Bu arada Osmanlı filosunun Kılburun’da olması Çariçe II. Katerina’yı endişelendirmiş ve Sivastopol’a gelince “*Türk filosu daha gözükmüyor, bakalım gelecekler mi ve bizi buradan kovacaklar mı?*” demiştir. Nina Bessarabova, *Puteşestviya Ekaterini Velikoy po Rossii ot Yaroslavaya do Krıma*, Moskva 2014, s. 258.

hastane, savaş gemileri ve ticari liman yapılmıştı.¹⁶² Çariçe, Segur'a donanma hakkında ne düşündüğünü sormuş ve Segur "Prut barışındaki trajik hatıraları ortadan kaldırdınız. Zaparoy yağmacılarını faydalı tebaa hâline getirdiniz ve Rusya'yı baskılayan eski Tatarları tabi kıldınız. Sivastopol'u kurarak Petro'nun Kuzeyde başlattığını güneyde sona erdirdiniz. Size bu yeni istila edilen yerleri yaşatmak, seyahat ettiğiniz yerlerdeki devasa stepleri nüfuslandırmaktan başka ün kalmadı artık" demiştir.¹⁶³

4 Haziran'da saat 8.00'de Sivastopol'dan hareket edilmiş, Kemer ve Skeli/İskele'ye gidilmiştir. Öğle yemeği İskele'de Potemkin'in evinde yenmiş ve ardından gece Bahçesaray'da kalınmıştır.¹⁶⁴

6 Haziran'da Ahmetçe¹⁶⁵ kıyısındaki II. Katerina'nın "Simpferepol" dediği Selgio'ya gidilmiştir. Burası o sıralarda yarımadanın başkenti hüviyetindedir.¹⁶⁶ Burada öğle yemeği yendikten sonra Binli'ye ve daha sonra gecelenecek yer olan Karasubazar'a gidilmiştir.¹⁶⁷

7 Haziran'da Eski Kırım'a gidilmiş ve burada konaklanmıştır.¹⁶⁸ 8 Haziran'da Theodasiya/Feodosya/Kefe'ye¹⁶⁹ gidilmiş ve burada öğle yemeği yenmiş, binicilik evi ve darphane ziyaret edilmiştir. Burada üzerinde darphaneyi ziyaret ettikleri gün, ay ve yılın olduğu iki tane altın madalya bastırılarak, İmparator ve Çariçeye takdim edilmiştir. Akşam ise Eski Kırım'a geri dönülmüştür.¹⁷⁰

¹⁶² Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 127.

¹⁶³ Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 128.

¹⁶⁴ *Taurische Reise*, s. 150.

¹⁶⁵ Ahmetçe "Kalgayların" ikametgâhıdır. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 135.

¹⁶⁶ Segur, *a.g.e.*, s. 135.

¹⁶⁷ *Taurische Reise*, s. 150. Yunanlar buraya "Maaron Castron" demektedirler. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 136.

¹⁶⁸ *Taurische Reise*, s. 151. Eski Kırım VI. yüzyıldan beri bilinmektedir. XIII. Yüzyılda Tauris'in başkenti olmuştur. Bazı hanların sarayları burada yer almıştır. Buraya Yunanlar "Karka" veya "Karkapol", Kırımîliler "Eski Kırım/Eski Kale", Çariçe ise "Leukopol" adını vermiştir. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 138.

¹⁶⁹ Kefe; taşlık, kumul tepesi üzerinde, deniz yakınında Miletler tarafından kurulmuş ve yüksek duvarlarla çevrili olup, şehrin debdebesine hayran kalan Tatarlar buraya Kırım Konstantinopol'ü/Kerim-İstanbul'u/Kırım İstanbul'u adını vermişlerdir. Tahrip edilmesinden sonra Kefe adını almıştır. II. Katerina buraya eski adını vermiştir. Limanı gemilerle dolu olan bu şehri ticaret önemli bir şehir hâline getirmiştir. Buradan Don, Volga Karadeniz kıyıları ürünleri ile birlikte kuzeyin kürk, altınla kaplı Rus derileri, havyar ve alaca mersin balığı Yunanistan ve İtalya'ya satılmıştır. Kefe aynı zamanda Müslümanlar için Çerkes, Gürcü ve Kafkasyalıların satıldığı büyük bir esir pazarıydı. Geçmişte nüfus Bosfor Krallığı sayesinde hızla artmıştı. I. Yüzyılda Alanlar, sonra Bosforlular ve Hersonlular burayı tahrip etmişlerdir. XIII. Yüzyılda Cenevizliler Baldo Doria komutası altında şehri kurmuşlar, böylece şehir büyümüş ve ünlenmiştir. Bazı yazarlar nüfusun 40.000 olduğunu yazmaktadırlar. Katoliklik buradan Varna'ya kadar uzanmıştır. Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 138-139.

¹⁷⁰ *Taurische Reise*, s. 151.

Çarıçe 9 Haziran'da Karasubazar'daki bir cami, Bahçesaray'daki derişler ve Taurya'daki bir okul için bağışta bulunmuştur. Daha sonra 13 Haziran'a kadar bu bölgede kalan ve gezilerine devam eden Çarıçe bu tarihte buradan ayrılmıştır. Aynı şekilde 13 Haziran'da İmparator II. Joseph de Çarıçeye veda etmiştir. Veda esnasında İmparatorun gözyaşlarını tutamadığı görülmüştür. Buna sebep kim bilir belki de o zaman yaşına göre oldukça "yaşlı, cılız ve yıpranmış" görünen İmparatorun birkaç yıl sonra öleceğinin içine doğmuş olmasıdır.¹⁷¹

Bu arada Avusturyalı diplomat Prens von Ligne de Fransa Elçisi Segur'a Çarıçenin yeni projelerinden birinden, yani Yunanistan'ın yeniden kurulmasından bahsetmiş, Segur da özetle herkesin havayı teneffüs ettiğini, ancak bazen bu havanın fırtınaya dönüşebildiğini hatırlatarak, bunun zor olduğunu ima etmiştir.¹⁷²

2. Rus Çarıçesinin Kırım Seyahatinin Osmanlı Devleti'ndeki Yansımaları

Osmanlı Devleti Kırım'ın ilhakı öncesinde ve sonrasında II. Katerina ile Avusturya İmparatoru II. Joseph'in yakınlaşmasından, hatta Osmanlı Devleti aleyhindeki hayali Grek Projesi'nden hiç şüphesiz haberdardı. Nitekim Grek Projesi ile ilgili düşünceler Kasım 1780'de ortaya atılmış ve Osmanlı Devleti'nde büyük bir endişeye yol açmıştır. Bununla ilgili olarak Sadrazam Seyyid Mehmed Paşa ve Reisülküttap Halil Hamza Efendi gelişmelerin Osmanlı Devleti aleyhine telafisi imkânsız sonuçlar doğurabileceğinden endişe etmişlerdir. Bu hususta Prusya Kralı Büyük Freidrich ise Osmanlı Devleti'nin endişelerini gidermek için çaba sarf edip, garanti vermiştir.¹⁷³

Rus Çarıçesinin 1785 yılının ilkbaharında Herson'a seyahat edeceği, orada Avusturya İmparatoru ile görüşeceği¹⁷⁴ ve Kırım'a geleceği haberleri¹⁷⁵ 1784 yılından beri başkentte işitilmeye başladığında Osmanlı Devleti yetkilileri yüzyıllardır Türk yurdu olan bir yere Rus Çarıçesinin gitme ihtimalini endişe ve kızgınlıkla takip etmişlerdir. Bu konudaki haberler özellikle 1786 yılının Ağustos ayından itibaren daha da artmıştır.¹⁷⁶ Müteakiben General Potemkin Çarıçenin 1787 yılının ilk günlerinde başlayacak olan seyahatini ve İmparator II. Joseph ile buluşmasını organize etmek amacıyla St. Petersburg'dan Kasım

¹⁷¹ *Taurische Reise*, s. 152-153.

¹⁷² Segur, *a.g.e.*, C: III, s. 132.

¹⁷³ Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*, İstanbul 1985, s. 122-124.

¹⁷⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Emiri Sultan Abdülhamid I (BOA, AE. SABH. I), 362/25264, 14 L. 1198/31 Ağustos 1784.*

¹⁷⁵ *BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA. d), 4819, 2 a.*

¹⁷⁶ Ü. Filiz Bayram, *Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler, İstanbul 2014, s. 241.

1786'da Herson'a hareket etmiş ve ülkenin pek çok yerindeki birlikleri kendi emrinde toplamıştır.¹⁷⁷ Bu durum Rusların bu seyahatteki amaç ve hedeflerini Osmanlı Devleti nezdinde daha da kuşkulu bir hâle getirmiştir.

Çariçenin Kırım'a gidip, Taurya tacı takacağı haberi Rusların Kırım'ı I. Abdülhamid'in belirttiği gibi "hile"¹⁷⁸ ile "gasp ve istila"¹⁷⁹ etmesi dolayısıyla İstanbul'da büyük bir infiale sebep olmuştur. Bu nedenle bir oldubittinin kabul edilmeyeceği Reis Efendi tarafından Rus elçisine bildirilmiştir. Osmanlı yetkililerine göre Çariçe; tacını Osmanlı'nın gözü önünde değil, Moskova'da, St. Petersburg'da veya başka bir yerde takabilirdi ve Sultanın barışçıl düşüncelerini tenzil amacıyla kullanamazdı. Eğer bu hususta Çariçe ısrarcı olursa Babıali bunu savaş nedeni sayabileceğini ve güç kullanmaktan çekinmeyeceğini bildirmişti.¹⁸⁰ Osmanlı Devleti yetkililerinden böyle kararlı bir tutum beklemeyen Potemkin ise bir hayli şaşırılmış ve Babıali'den öç almaya çalışmıştır. Neticede Çariçe II. Katerina savaşın İmparatorluğu için tehlikeli bir sonuç doğurabileceği endişesiyle başına taç koymaktan vazgeçmiştir.¹⁸¹

Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu huzursuzluk binlerce kilometre uzaklıkta bulunan ve Ruslarla yaptığı savaşlarla giderek küçülen İsveç'i de doğrudan etkilemekteydi. Bu seyahate davet edilmeyen ve Ruslarla savaş için bahane arayan İsveç Kralı III. Gustaf¹⁸², Çariçe güneyde iken Türklerin Rusya'ya savaş açacağına, hatta St. Petersburg'da Çariçeyi tahtından etmese bile bir devlet darbesi olacağına inanarak, ona göre bir politika belirlemeye çalışmaktaydı.¹⁸³ Nitekim o sıralar Osmanlı-Rus ilişkileri Rusların Osmanlı Devleti'nden bazı talepleri dolayısıyla giderek gerginleşmekteydi.¹⁸⁴ 13 Ocak 1787'de Rus Elçilik Tercümanı Pizani; Babıali'ye gelip, Rus Elçisine gelen bir tahrirat dolayısıyla

¹⁷⁷ Zinkeisen, *a.g.e.*, C: VI, s. 612. Yıl sonunda Herson'dan Astrahan'a kadar uzanan hatlardaki Rus silahlı birliklerinin sayısı 130.000'e ulaşmıştır. Bunlardan 18.000'i Herson'da, 25.000'i Kırım'da ve 20.000'i de Astrahan valiliğindeydi. Diğerleri ise Kuban ve Kafkasya boyunca serpiştirilmişlerdi. Zinkeisen, *a.g.e.*, C: VI, s. 613.

¹⁷⁸ BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e)*, 12360/17, 21 a.

¹⁷⁹ Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, C: IV, s. 7.

¹⁸⁰ *Anecdotes*, s. 183-184. Bu durum 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ilanında da görülmekte olup, Rus Çariçesinin Kırım'a gitmesinin Osmanlı Devleti'ni savaşa davet demek olduğuna vurgu yapılarak, o dönemde sabır gösterildiği ima edilmiştir. Bayram, *a.g.t.*, s. 300.

¹⁸¹ *Anecdotes*, s. 187.

¹⁸² III. Gustaf (1746-1792), 1771-1792 yılları arasında İsveç kralı.

¹⁸³ Madariaga, *a.g.e.*, s. 162.

¹⁸⁴ Rusların üzerinde durduğu konular arasında şunlar yer almaktaydı: Eflak ve Boğdan voyvodalarının değiştirilmeleri, Tiflis hanı ve hanlık ile ilgili meseleler, Kuban tarafındaki kabilelerin yaptıkları yağmanın durdurulması, Rus tüccarından masdariye (gümrük vergisi) alınmaması, Tuna sahilinde Osmanlı Devleti'ne tabi Kazakların huduttan uzaklaştırılmaları, Varna'ya konsolos atanması, Kılburun tuzlasından çıkan tuzun yarısının yöre ahalisine verilmesi Ahmed Vâsîf, *a.g.e.*, s. 376-377; Bayram, *a.g.t.*, s. 224-230; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, C: IV, s. 9-10; *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Cavid Bey'in Müntehabâtı)*, Haz. Adnan Baycar, İstanbul 2004, s. 569-578.

görüşme talep ettiğini bildirmiştir. Akabinde Reisülküttap Ataullah Beyefendi'nin konağında Rus Elçisi Bulgakov ile 21 Ocak 1787'de öne çıkan meseleler ele alınmış ve görüşme sona ereceği sırada Bulgakov, Çarîçenin Mayıs ayında Herson'a geleceğini ve kendisini de kabul edeceğini bildirmiştir.¹⁸⁵ Bu gelişme üzerine 24 Ocak'ta Şeyhülislamın konağında yapılan toplantıda Rus Elçinin taleplerine cevap verilmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve gelişmelerle ilgili de sabredilip, ayak direnmesi ve askerî tedbirlerin artırılması kararlaştırılmıştır.¹⁸⁶ Keza Fransız Elçisi Choiseul-Gouffier de Sadrazam Yusuf Paşa'ya¹⁸⁷ Osmanlı Devleti'nin silahlanması gerektiğini iletmiştir.¹⁸⁸ Bu haberin ardından büyük olasılıkla aynı ayın sonlarına doğru,

¹⁸⁵ Ahmed Vâsîf, *a.g.e.*, s. 376-377; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, C: IV, s. 11; Bessarabova, *a.g.e.*, s. 260.

¹⁸⁶ Ahmed Vâsîf, *a.g.e.*, s. 376-378; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, C: IV, s. 12. General Potemkin'in 40-50.000'i aşan askeriyle Özi ve diğer sınır boylarına feldmareşal tayin edilmesi ve Rus Çarîçesinin de ilkbaharda kendi memleketlerini gezmek bahanesiyle Herson ve Kırım taraflarına gitmek üzere olması Osmanlı Devleti'nin tedbir almasına yol açan hususlar arasında yer almaktadır. Potemkin'in barış zamanı bu kadar büyük bir orduyla Osmanlı Devleti sınırına gelmesi Osmanlı belgelerinde "nev hudûs" yani yeni bir durum olarak değerlendirilmiş ve Ruslara karşı da aynı şekilde 40-50.000 askerden oluşan bir kuvvetle mukabelede bulunmak gerektiği hatırlatılarak, gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. (*BOA, Cevdet Hariciye (C. HR)*, 81/4008, Evahir (?) R. 1201/10-18 (?) Şubat 1787. Özi valisi olup, bu defa İsmail taraflarına serasker tayin edilen esbak Serasker Ali Paşa'ya gönderilen hüküm). Keza daha sonra Erzurum valisine de aynı mealde gönderilen bir hükümde eğer Ruslar barışı bozup, sınırı geçerse mukabelede bulunulması, aksi takdirde bir şey yapılmaması istenmiştir (*BOA, Cevdet Askeriye (C. AS)*, 1173/52265, Evahir C. 1201/10-18 Nisan 1787. Erzurum Valisi Vezir Esseyid Mustafa Paşa'ya hüküm). Bu arada Rus Elçisi Bulgakov da savaş tehlikesinin giderek artması üzerine Rus tüccara mal ve sermayelerini zamanla azaltmalarını ve güvence altına almalarını tavsiye etmiştir. Zinkeisen, *a.g.e.*, C: VI, s. 616. Ruslarla yaşanan bu gerilim giderek herkesi etkilemiş ve halkın da galeyana gelmesine yol açmıştır. İstanbul sokaklarında bir Rus görülünce halk tarafından ağır hakaretler edilmeye başlanmıştır. Rus elçiliğinin tercümanı ve hizmetlisi "ukalalıkları" yüzünden değnekle cezalandırılmışlardır. Sinop'ta bir Rus gemisinin tayfaları ile kanlı bir kavga vuku bulmuştur. Keza Özi'de Osmanlı askeri ile Rus askeri arasında çıkan çatışmada ölü ve yaralıları olmuştur. İzmir'deki Rus konsolosu fanatik ayaktakımının kızgınlığından kendini zor kurtarmıştır. Zinkeisen, *a.g.e.*, C: VI, s. 615. Kandiy'e de ise yeniçeri ağası Rus konsolosluğuna bayrak ve amblemlerini kaldırmalarını tavsiye etmiştir. Ancak bu yapılmadığından bayrağın ipi kesildiği gibi Rus konsolosun evine de silahla ateş açılmıştır. Büyük ihtimal gelişmelerden haberdar olan Rus konsolos, Fransız konsolosun evine sığınmış ve ertesi gün de İzmir'e gitmiştir. Bessarabova, *a.g.e.*, s. 258.

¹⁸⁷ Koca Yusuf Paşa (1730-1800), 1786-1789, 1791-1792 yılları arasındaki Osmanlı Sadrazamı. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C: V, İstanbul 1971, s. 66-67; Kemal Beydilli, "Yusuf Paşa, Koca", *DİA*, C: XLIV, s. 23-25.

¹⁸⁸ Bessarabova, *a.g.e.*, s. 260. Bu sırada bir Rus saldırısı karşısında Özi ve civarını güçlendirmek isteyen Osmanlı Devleti daha önce de belirtildiği gibi Fransız elçinin tavsiyeleri doğrultusunda Fransız subay ve mühendislerden yararlanmıştır. Rus Elçi Bulgakov ise bu durumu 12 Şubat 1787'de "*Fransız subayları İstanbul'da kendilerine Türk giysileri diyor, Özi/Oçakov'a gidecekler*" diye yorumlamıştır (Bessarabova, *a.g.e.*, s. 258).

belki nezaket gereği olarak, Çariçe İstanbul'a gönderdiği binbaşı rütbeli özel elçisi¹⁸⁹ ile de Kırım'ı ziyaret edeceği haberini teyit etmiştir. Ancak Elçinin, Sadrazamla görüşme esnasında sarf ettiği sözler alışılmışın dışında olduğundan ortamın gerilmesine yol açmıştır.¹⁹⁰

Rus Elçi Bulgakov yükselen tansiyonu biraz düşürmek amacıyla yine Ocak ayında Reis Efendi¹⁹¹ ile yaptığı bir görüşme sırasında Çariçenin Babıali ile dostluk ve iyi niyete önem verdiğini, Herson'a seyahat için harekete geçmesinin başka bir anlamı olmadığını ve sınırdaki Rus birliklerinin sakin olacaklarını söylemiş, aynı şekilde Babıali'nin de Kuban ve Kafkasya'daki Tatarların Çariçenin Kırım'da ikametgâhı esnasında Kafkasya'da düşmanca davranışlarda bulunmamalarını sağlamasını istemiştir. Reis Efendi de Rus

---

Bir müddet sonra Fransız Mühendis Lafitte-Clavé hususi bir ferman elde ederek ve yanına bazı Fransız mütehassısları da alarak, 5 Nisan 1787'de Özi'nin müdafaasını hazırlamak üzere İstanbul'dan hareket etmiştir. İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1999, s. 54. Ayrıca yine Nisan ayı başlarında Seyyid Ahmed Kaptan'ın komutasında 10 tane büyük, 10 tane küçük şalopa ve 1 adet bomba atar olmak üzere toplam 21 adet gemi Özi suları tarafına gönderilmiştir. Bundan başka 5 adet çekirme ile küçük-büyük 52 gemi Karadeniz kaptanı olan, Varna suları ve diğer gerekli yerlerde gerektiğinde dolaşmaya memur edilen Vezir Bekir Paşa maiyetine verilmiştir. Bayram, *a.g.t.*, s. 238.

¹⁸⁹ Bu Elçi Sergey Lazareviç Laşkarev (1739-1814)'dir. Gürcüce, Fransızca, İtalyanca, Türkçe, Yunanca, Ermenice, Arapça ve Latince bilen ve Polyglot olan Laşkarev, Rus İmparatorluğu'nda general ve diplomat unvanlarına sahiptir. Osmanlı-Rus Savaşı'nın (1768-1774) sürdüğü bir sırada 1770 yılında görüşmelerde bulunmak üzere İstanbul'a gönderilmiş, 1779'da da Sinop'a konsolos olarak atanmıştır ("Sergey Lazareviç Laşkarev", ru.wikipedia.org). 1780'de Eflak, Boğdan veya Besarabya'da Rus konsoloslu olarak düşünülmüş, ancak Osmanlı Devleti "kurnaz", "cüretkâr" ve "acımasız" olan bu adamı reddetmiştir. Jorga, *a.g.e.*, C: V, s. 31. Rusların Laşkarev üzerinde ısrar etmeleri üzerine Aralık 1781'de Laşkarev Bükreş konsoloslu olarak atanmıştır. Sinan Yüksel, "Küçük Kaynarca'dan Yaş Antlaşması'na Kadar Eflak-Boğdan Üzerinde Osmanlı-Rus Nüfuz Mücadelesi", *Belleten*, C: LXXXIII, S: 297, 2019, s. 613. Şahin Giray'ın kaçıışı esnasında yanında refakatçi olarak görülen Laşkarev (Jorga, *a.g.e.*, s. 56), daha sonra 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Yaş müzakerelerinde (Jorga, *a.g.e.*, C: V, s. 96), 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında, 24 Ağustos 1807'deki Slobozia ateşkes görüşmelerinde (Jorga, *a.g.e.*, C: V, s. 155) ve 1812 Bükreş müzakerelerinde Rus temsilcisi olarak yer almıştır. Jorga, *a.g.e.*, C: V, s. 182.

¹⁹⁰ BOA, TS.MA.d, 4819, 2 a; *Taurische Reise*, s. 140; *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi. İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, Haz. Feridun M. Emecen, İstanbul 2003, s. 191. Laşkarev, Sadrazam Yusuf Paşa ile görüşmesi esnasında "kelamının bir çifte olduğunu" söyleyince Sadrazam, "Nedir?" diye sormuş, Laşkarev de "Kraliçemiz bu sene Kırım'a teşrif edecektir. Malumunuz olsun. Bundan gayrı sohbet yoktur!" dedikten sonra "Siz her ne güne ederseniz devletinizde edersiniz. Hâh nâ hâh gelir" demiştir. Laşkarev'in bu pervasız ve diplomasi nezaketine uygun olmayan çıkışı doğal olarak Osmanlı yetkililerini daha da endişelendirmiş ve sefer hazırlıkları artırılmıştır. BOA, TS. MA. d, 4819, 2 a; *Taylesanizâde*, s. 33, 191. Laşkarev Mart ayına kadar İstanbul'da kalmış, ardından Herson'a dönmüştür. Zinkeisen, *a.g.e.*, C: VI, s. 613.

¹⁹¹ Bahsi geçen kişi Reisülküttap Bekirpaşazade Mehmed Ataullah Beyefendi'dir. 18 Haziran 1786'dan 1 Şubat 1787'ye kadar görevde kalmıştır. Danişmend, *a.g.e.*, s. 348-349.

Elçisine verdiği cevapta; Babıalı'nın Rusya ile samimi dostluğu ve komşularıyla iyi ilişkileri muhafaza etmeyi istediğini, Tatarların sakin olacaklarını, ancak Kafkasya'daki hanların kendilerine bağlı olmadıklarını belirterek, kefil olamayacaklarını ifade etmiştir.¹⁹² Şubat ayında Rus Elçi, bu kez Reisülküttap Tevkiî Süleyman Feyzi Efendi'ye¹⁹³ Çariçe Herson'a geldiğinde Osmanlı Devleti'nin kendisini bir elçilik heyeti ile selamlamasını teklif etmiş ve bu teklif Reisülküttap tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneklerinde Osmanlı sınırlarına gelen Hristiyan krallarına karşı böyle bir şey yapılmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.¹⁹⁴

Öte yandan Rusya ile yaşanan son gelişmeler hakkında Sadrazam Yusuf Paşa da İngiliz Elçi Sir Robert Ainslie¹⁹⁵ ile görüşerek, İngiltere'nin bu meseledeki tutumunu belirlemeye çalışmıştır. 6 Şubat 1787 tarihinde Aynalı Kavak Sarayı'nda yapılan görüşmede Sadrazam yıllardır dostlukları ve hukukları olduğuna değindikten ve kendisinin Sadrazam, Elçinin de elçi olmadığını farz ederek, amaçsız ve dost olarak sohbet edilmesi isteğini ifade ettikten sonra, Rus Çariçesinin Herson ve Kırım'a gideceğinin kesinleştiğini, elde edilen haberlere göre Osmanlı sınırına 50-60.000 askerle geldiğini, bu kadar askerle gelenin dostluk için gelmeyeceğini ve Rusların savaş istediklerini hatırlatarak, İngiliz Elçiye bu durum hakkında ne düşündüğünü sormuştur. Buna mukabil İngiltere Elçisi, "*Aklımın ihata eylediği ve tetkik edebildiğim hususları sizden ketm etmek ihtimalim yoktur*" diyerek söze başlamıştır. Ardından Rus Çariçesi II. Katerina'nın nail olduğu galibiyetlerle gururlandığını, Kırım'ı da ele geçirince Osmanlı Devleti'nin artık Rus isteklerini kabul edeceği düşüncesinde olduğunu, eğer Osmanlı Devleti muhalefet ederse hudutlara gönderdiği bir miktar askerle istediğini elde edebileceğini umduğunu ve bu düşünceyle Kırım'a geldiğini belirtmiştir. Şayet Osmanlı Devleti ilkbaharda donanmasını Karadeniz'e çıkarıp, Hotin, Özi, Bender sınırlarına asker tayin edip, maiyetinde 40-50.000 asker toplayarak, karada ve denizde hazır olursa Rusların bundan korkarak isteklerinden vazgeçeceklerini düşündüğünü söylemiştir. Ardından Çariçenin oğlu Pavel'den¹⁹⁶ korktuğunu, Leh Kralı Çariçenin sevgilisi olduğundan bu seyahat sırasında kendisini karşılayınca Kralı da Herson'a beraberinde götürceğini ifade etmiştir. Ayrıca Rusların esas amacının İran'ı istila olduğuna ve Lezgilere

¹⁹² Zinkeisen, *a.g.e.*, C: VI, s. 613.

¹⁹³ 12 R 1201/1 Şubat 1787'de Reisülküttap Ataullah Efendi azledilmiş ve yerine Tevkiî Süleyman Feyzi Efendi getirilmiştir. Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, C: IV, s. 12.

¹⁹⁴ Zinkeisen, *a.g.e.*, C: VI, s. 616-617.

¹⁹⁵ Sir Robert Ainslie (1729/30-1812), şarkiyatçı, nümizmat ve diplomat. 1776-1792 yılları arasında Osmanlı başkentindeki İngiliz elçisi. Daha detaylı bilgi için bkz. G.L.C., "Ainslie, Sir Robert, Bart", *The Biographical Dictionary*, C: I (II. Kısım), London 1842, s. 568-569

¹⁹⁶ Pavel Petroviç (1754-1801), 1796-1801 yılları arasında Rus çarı. Daha detaylı bilgi için bk. Michael Newton, "Paul I of Russia (1754-1801)", *Famous Assassinations in World History: An Encyclopedia*, C: I, 2014, s. 409-412.

de Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünü gösterip, "bizimle savaşı bırakın" demeye getirdiklerine dikkat çekmiş ve Avusturya'nın iç meseleleri yüzünden Osmanlı Devleti'ne savaş açamayacağından, keza Venedikliler de Avusturya'dan emin olmadıklarından ortak hareket edemeyeceklerinden endişeye gerek olmadığını belirtmiştir.¹⁹⁷ Ne var ki daha sonraki gelişmelerden anlaşıldığı üzere İngiliz Elçi, Leh Kralı ve Avusturya konusunda yanlış ve yanlış tahminlerde bulunmuştur.

2.1. Çarıçenin Kırım Seyahati Hakkında Osmanlı Devleti'ne Yapılan Bildirimler

Çarıçenin seyahatinin diğer Avrupalı devletler ve Rus sınırı yakınındaki Boğdan Voyvodası tarafından dikkatle takip edildiği, bunlar aracılığıyla Osmanlı Devleti'nin seyahate ilişkin bilgi toplamaya çalıştığı ve edinilen bu bilgilerde kısmen yanlış ya da eksikler olabildiği görülmektedir. Bu hususta Boğdan Voyvodası gönderdiği bir yazıda; Çarıçenin Şubat ayının 12'sinde pek çok adamıyla ve Fransa ile İngiltere devletlerinin elçileriyle beraber Kiev'e geldiğini, Herson'a gidişin ise suların yükselmesi ve veba çıktığının duyulması nedeniyle Nisan sonlarına doğru düşünüldüğünü ve bazılarının ifadesine göre de Çarıçenin Kiev'de bir süre ikamet ettikten sonra Herson'a varmayıp, St. Petersburg şehrine geri döneceğini bildirmiştir.¹⁹⁸

Keza konu ile ilgili olarak Padişaha sunulan bir takrirden, Prusya elçisi tercümanını Babiali'ye göndererek Rus Çarıçesinin Kiev'e geldiği ve Mayıs ayının ikinci günü Kiev'den Herson'a hareket edeceği bilgilerini ilettikten sonra, eğer Çarıçe Kırım'a doğru yoluna devam ederse savaş tehlikesinin olmadığını, fakat etmezse savaş ihtimali bulunduğunu belirtmiş ve hazırlık yapılmasını önermiştir. Aynı hususla ilgili olarak İngiliz Elçi Ainslie de tercümanı vasıtasıyla daha önceki ifadelerine benzer bir biçimde Rusların bu taraflarda muharebe edeceğini düşünmediğini, amaçlarının Lezgi, Soğucak, Dağıstan ve Gürcistan tarafları olduğunu ifade ederek, bu durumu İsveç Devleti yetkililerinin de teyit ettiğini belirtmiştir.¹⁹⁹ İngiltere Elçisi daha sonra tercümanını Sadrazama göndererek, Rus Çarıçesinin Kiev'den hareket ettiğini ve gizlice Herson'a gelen Avusturya İmparatoru II. Joseph ile görüşeceklerini ve sonraki hareketlerinin Kırım'a yönelik olup olmadığını bilinmediğini ifade etmiştir. Ayrıca İmparator ve Çarıçenin görüşme konuları arasında Polonya meselesinin bulunduğu da

¹⁹⁷ Ahmed Vâsîf, *a.g.e.*, s. 385-387; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, C: IV, s. 16-18. Ahmed Cevdet'in eserinde mükâleme tarihi görülmemektedir. Bununla ilgili bk. Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, C: IV, s. 16.

¹⁹⁸ BOA, AE. SABH. I, 98/6668, 3 C. 1201/23 Mart 1787 (Boğdan Voyvodasından gelen havadis kaimesi).

¹⁹⁹ BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 1430/58565; ayrıca bk. Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi. Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. 227.

değınmiş ve Rusların sınırlara bu kadar asker yığmalarındaki maksadın Dağıstan ve Lezgi tarafları olduğunu yinelemiştir. Bunun üzerine Sultan I. Abdülhamid de hattında Dağıstan ve Lezgi taraflarının Osmanlı Devleti'nden olası yüz çevirmelerinin engellenmesini istemiştir.²⁰⁰

2.3. Avusturya İmparatoru II. Joseph'in Çariçe İle Birlikte Seyahati

Avusturya İmparatoru II. Joseph'in Çariçe ile olan yakın ilişkilerinden dolayı Kırım'a birlikte gidip gitmeyecekleri Osmanlı Devleti'nde dikkatle takip edilen konulardan biri olmuştur. Bu hususta Boğdan Voyvodasının gönderdiği bir yazıda; Avusturya İmparatorunun 20 Şubat'ta Viyana'dan Kiev'e doğru yola çıktığı, Lviv/Lemberg'de 7 gün ikamet ettikten sonra Çariçe ile Kiev'de mülakat edip, oradan birlikte Herson'a seyahat edecekleri belirtilmiştir. Öte yandan 22 Mart'ta İspanya Baştercümanının Babıali'ye gelip, kendilerine Viyana'dan gelen bir haberde Avusturya İmparatorunun Çariçe ile mülakattan vazgeçtiğinin bildirildiğini iletmesi üzerine bu durum Babıali'de tereddüt uyandırmış ve Boğdan Voyvodasının yazısının daha önceye ait olma ihtimali üzerinde durulmuştur. Konuyu yakından takip eden Sultan I. Abdülhamid de anlatılanların birbiriyle örtüşmemesinden dolayı konunun araştırılmasını istemiştir.²⁰¹ Keza bu hususta Viyana'dan gönderilen bir yazıda ise; İmparator II. Joseph'in yanında bir general ve maiyetiyle²⁰² birlikte 13 Mart'ta seher vakti Viyana'dan²⁰³ hareket ettiği ve daha önce belirtildiği gibi önce Lviv'e, oradan da Çariçe ile buluşacağı yer olan Herson'a geçeceği,²⁰⁴ hatta eski Boğdan Voyvodası Aleksandr'm²⁰⁵ kılık değiştirerek Kiev'e gelip, gizlice Rus Çariçesiyle buluştuğu zikredilmiştir. Bunun üzerine Sultan I. Abdülhamid mülakatın doğrulanmasını ve İmparatorun tam olarak ne zaman geleceğinin belirlenmesini

²⁰⁰ BOA, AE. SABH. I, 13/1191; Sarıcaoğlu, a.g.e., s. 227.

²⁰¹ BOA, AE. SABH. I, 98/6668, 3 C. 1201/23 Mart 1787 (Boğdan Voyvodasından gelen havadis kaimesi). Yüksel, a.g.m., s. 1345.

²⁰² BOA, *Cevdet Hariciye (C. HR)*, 15/704 (Beç şehrinde 18 Nisan tarihiyle gelen kağıdın tercümesi).

²⁰³ BOA, AE. SABH. I, 86/5934, 3 B. 1201/21 Nisan 1787 (Eflak Voyvodasından gelen havadis kaimesi).

²⁰⁴ BOA, C. HR, 15/704.

²⁰⁵ Aleksandr Mavrokordato (Firaris) (1754-1819), 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi esnasında 1774'te Ruslara esir düşmüştür. 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Barış Antlaşması ile Boğdan'a gelmiş, akabinde Divan-ı Hümayûn'da tercüman olan Nikola'ya damat olmuştur. Ardından tercümanlığa getirilmiştir. Boğdan Voyvodalığı boşalınca buraya voyvoda olarak atanmıştır. Burada halka eziyet ettiği gibi Ruslarla iş birliği yaparak, Osmanlı Devleti'ne de ihanet etmiştir. Bu durumun anlaşılması üzerine 17 Aralık 1786'da görevden alınmış (Ahmed Vâsif, a.g.e., s. 372) ve İstanbul'a dönmesi istenmiştir. O sıralarda Hotin'de bulunan Şahin Giray'ın refakatçisi Laşkarev ve Yaş'taki Rus Konsolosu İvan Selunskiy'in yardımıyla Lehistan'a kaçmış, oradan da Rusya'ya geçmiştir. Ahmed Vâsif, a.g.e., s. 380; *Osmanlı-Rus İlişkileri*, s. 569-570; Jorga, a.g.e., C: V, s. 55-56. Çariçe Kırım'dan dönerken uğradığı Poltova'da Aleksandr Mavrokordato ile de görüşmüştür. Bessarabova, a.g.e., s. 256.

istemiştir.²⁰⁶ Nihayet 16 Mayıs 1787 tarihinde Avusturya İmparatoru'nun Herson şehrine geldiği ve iki gün sonra da Rus Çariçesinin aynı şehre ulaştığı bilgisi verilmiştir.²⁰⁷

Bu arada toplanan Divan ise o zamanlar bütün Avrupa'yı meşgul eden Çariçenin bu meşhur seyahati ve sonuçlarıyla ilgili gerildiği gibi Çariçenin İmparator ile olan ilişkilerinin de açıklığa kavuşturulmasını beklemekteydi. Bu hususta Avusturyalı yetkililer seyahatin Osmanlı Devleti'ne olumsuz bir etkisi olmayacağını temin ederek, mevcut endişeleri gidermeye çalışmaktaydılar. Öte yandan İmparator II. Joseph ise bu seyahatle Rusya ile olan ittifakını pekiştirmek yanında Çariçeye kendini beğendirmek ve Babıali ile Rusya arasında Fransa ile birlikte arabuluculuk yapmak istemekteydi. Ancak Reisülküttap Efendi, Avusturya İmparatorunun bu tasavvurunu meseleyi iki ülkenin kendi aralarında halletmeleri gerektiği düşüncesiyle kabul etmemiştir.²⁰⁸

2.4. Rus Elçisi Bulgakov ve Avusturya Elçisi Ratkeal'ın Herson Seyahati Öncesi Sadrazamla Görüşmeleri

Rus Elçisi Bulgakov, Çariçe II. Katerina ile Herson'da buluşmadan önce iki devlet arasındaki meseleleri Reisülküttap ile görüşmek istemiştir. Bu görüşme esnasında Reisülküttap; Eflak ve Boğdan Hristiyanlarının Ruslar tarafından tahrik edilmelerinin ve İskenderiye Genel Konsolosunun entrikalarının son bulmasını istemiştir. Ayrıca Rus İmparatorluğu'nun Osmanlı tüccarına antlaşmalara aykırı olarak kötü davranmasının ve kendilerinin Rus mallarından %3 gümrük vergisi alırken Rusların Türk mallarından %25 gümrük vergisi almalarının önlenmesini istemiştir. Bundan başka görevden alınan ve Rusya'ya kaçan Boğdan Voyvodası Mavrokordato'nun iadesini ve Rusya'ya ait olmayan Gürcistan'daki Rus birliklerinin geri çekilmesini talep etmiştir. Bulgakov ise bu talepler karşısında sessiz kalmayı yeğlemiştir. Bu arada Şeyhülislam'ın taki bir divanda barışı zedelediği için Bulgakov'un seyahatine engel olunması ve Yedikule'ye hapsedilmesi dahi tartışılmış, ancak bu son

²⁰⁶ BOA, AE. SABH. I, 86/5934.

²⁰⁷ Sultan I. Abdülhamid bu haber üzerine "Bu iki kafirin mülakatları encam-ı kar neye müncer olub, merâmları dahi tashih olunup", bildirilmesini istemiştir. BOA, Bab-ı Asaftı Amedi Kalemi (A./AMD), 28/45; Sarıcaoğlu, a.g.e., s. 227. Daha önce söz konusu tarihlere Avusturya İmparatorunun ve Rus Çariçesinin "Kaydak"ta buldukları ifade edilmişti. Bununla ilgili bk. *Taurische Reise*, s. 111; *Anecdotes*, s. 206-207; Segur, a.g.e., C: III, s. 103. Zikredilen belgede ise "Kaydak"tan "Herson" olarak bahsedildiği anlaşılmaktadır. Keza daha önce ifade edildiği üzere Herson'a gidiş tarihinin ise bazı Osmanlı kaynaklarında 25 Mayıs olarak belirtildiği görülmektedir. Enveri Tarihi'nden aktaran Bayram, a.g.t., s. 236.

²⁰⁸ Zinkeisen, a.g.e., C: VI, s. 617.

derece uç görüşe, ortada Çariçenin hedefi ile ilgili net bir şey olmadığından mutedil kimseler katılmamışlardır.²⁰⁹

Avusturya Elçisi Baron Herbert von Rathkeal da Herson'a gitmeden önce Babıali'ye Avusturya İmparatoru Herson'a gittiğinde kendisinin de İmparatorun davetlisi olarak gideceğini, ancak ne zaman gideceğinin tam olarak belirlenmediğini bildirmiştir.²¹⁰

Daha sonra Sadrazam Avusturya Elçisinden Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki meselelerin çözülmesine yardımcı olmasını istemiştir. Nitekim Herbert de meselelerin çözümüne katkı sağlamaya oldukça sıcak bakmaktaydı. Ne var ki Herbert'in bu şekilde bir tavır sergilemesi Rus Elçisi Bulgakov'u rahatsız etmekte, hatta konuyla alakalı olarak meseleleri Çariçeye kendisinden önce bildirdiği için Herbert'ten şikâyetçi olmaktaydı. Nihayet Çariçe II. Katerina ile buluşmak için Avusturya Elçisi Herbert 15 Nisan'da bir Rus ticaret gemisiyle, Bulgakov da 25 Nisan'da başka bir gemiyle İstanbul'dan yola çıkmış ve 30 Nisan'da Sivastopol'a ulaşmıştır.²¹¹

1.5. Çariçe ve İmparator Kırım'da

Osmanlı kaynaklarına göre Çariçe II. Katerina ve İmparator II. Joseph'in Kırım'a geleceği kesinlik kazandıktan sonra Kırım'da görevli Rus yetkili, kazalardan 2.000 adet beygir toplamış ve 3 beygire 1 kişi bakmak üzere 600 Müslüman/Türk'ü de 25 Mayıs'ta birlikte götürmüştür. Ayrıca Kırım'a komutan tayin edilen Kenas da Kırım'da bulunan Müslümanları bir yere toplayarak, Çariçe Kırım'a gelince hizmette kusur edilmemesini tembihlemiştir. O sırada Kırım limanında 20 kalyon, 20-30 kadar ufak firkateyn bulunmakta olup, yaklaşık 20.000 Rus askeri de iki ay önce Kırım'a gelmiş ve gemilere bindirilmişlerdir. Ayrıca Kırım içinde de tahmini 50.000 kadar Rus askerin varlığı söz konusuydu.²¹² Kırım'a gelmeden önce Çariçe Herson'da Avusturya İmparatoru onuruna ziyafet vermiş,²¹³ burada 4 gün kaldıktan sonra Kırım tarafına geçilmiştir.²¹⁴ Kırım'dan sonra Avlita/Sivastopol limanında dahi bir gün kalınarak 1 Haziran Cuma günü Bahçesaray'a gidilmiştir.²¹⁵ Bu arada Çariçe, "bir padişahlık yeri", yani Kırım'ı ele geçirmesi dolayısıyla "güya" kralların

²⁰⁹ Zinkeisen, a.g.e., C:VI, s. 618.

²¹⁰ BOA, HAT, 1442/59262 (Tarihsiz).

²¹¹ Bessarabova, a.g.e., s. 257.

²¹² BOA, AE.SABH. I, 336/23442, 12 Ş. 1201/30 Mayıs 1787 (Kapan sefinelerinden Çetecioğlu Elhac Hüseyin'in sefinesinin reisi olan Murtaza kullarının takriiri).

²¹³ BOA, TS.MA.d, 4819, 4 b.

²¹⁴ Bayram, a.g.t., s. 236.

²¹⁵ Belgede Bahçesaray'a gidiş tarihi ile ilgili olarak "Cuma Şaban 1201" bilgisi verilmiştir (BOA, TS.MA.d, 4819, 4 b). Söz konusu tarihin 14 Şaban 1201 (1 Haziran 1787) olduğu ise Segur'un yazdıklarından çıkarılabilmektedir. Segur, a.g.e., C: III, s. 121.

kralı olan Avusturya Kralı tarafından kılıç kuşandırılmıştır.²¹⁶ Diğer yerlerde de 8 gün kadar gezildikten sonra Çariçe Germançuk, Poltava ve Moskova üzerinden St. Petersburg'a dönmüştür.²¹⁷

1.6. Çariçenin Kırım Seyahati Sonrası İngiliz ve Fransız Elçilerinin Osmanlı Yetkilileriyle Görüşmeleri

Kırım seyahatini tamamlayan Çariçe St. Petersburg'a hareket ettikten sonra İngiliz Elçi Ainslie Babialı'ye gizlice gönderdiği tercümanı vasıtasıyla daha önce ifade ettikleriyle benzer biçimde Rusların savaş istemediklerini ve Avusturya'nın da iç karışıklıklar dolayısıyla savaşa mecali bulunmadığını, keza Osmanlı Devleti'nin de az vakitte savaş tedariklerini iyi bir şekilde yaptığını belirtmiştir. Ayrıca Rus Elçisi döndükten sonra Osmanlı Devleti'ne herhangi bir teklifte bulunmadan önce Osmanlı Devleti'nin kendi teklifini yapmasını, yani yeni bir yer istemesini veya uygun görülmeyen maddelerin ilgasını talep etmesini salık vermiştir. Aynı konuyla ilgili olarak Fransa Elçisi Gouffier de gönderdiği bir yazıda Rus Elçisinin yakında 5-10 madde hâlinde taleplerini Osmanlı Devleti'ne sunacağını önceden haber vermiştir. Bunun üzerine Sultan I. Abdülhamid hatt-ı hümayununda teklifin önceden hazırlanmasını emretmiştir.²¹⁸ Neticede Osmanlı Devleti yetkilileri Rus Elçisi Kırım'dan döndükten sonra tavsiyelere uygun davranarak, bir bakıma savaşa giden yolu öncelmişlerdir.

Bu arada Fransa'nın St. Petersburg'daki Elçisi Segur da eğer Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş açarsa bunun sorumlusunun Rusya olacağını Rus Devleti'ne bildirerek âdeti Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında olacaklarını ima etmiştir. Bunun üzerine Çariçe II. Katerina, Potemkin'den gerilimi tırmandıracak davranışlardan uzak durmasını istemiş ve bu konuda İstanbul'daki elçisine de Fransız Elçisine danışmadan hareket etmemesini bildiren bir mektup yazmıştır. Ancak ilginçtir ki gönderilen bu mektup Edirne civarında haydutlar tarafından yağmalanmıştır! Akabinde Potemkin de malum tavırlarına devam etmiştir.²¹⁹

Sonuç

Çariçe II. Katerina'nın Osmanlı Devleti'nin elinden planlı bir şekilde, zamana yayarak gasbettiği Kırım'ı yaklaşık 6.000 km yol kat ederek ziyaret etmesi aslında kendisinin ve dolaylı olarak Potemkin'in Kırım ve Karadeniz kıyıları ile ilgili olarak amaçları hakkında ipucu vermektedir. Çariçe Kırım'ı ziyaret ederken daha önce Rusya içine yaptığı gezide olduğu gibi Fransa, İngiltere ve Avusturya devletlerinin elçilerini de beraberinde götürmüştür.

²¹⁶ BOA, TS.MA.d, 4819, 4 b.

²¹⁷ Bayram, a.g.t., s. 236.

²¹⁸ BOA, AE.SABH.I, 368/25701 (Tarihsiz).

²¹⁹ Ahmed Cevdet, a.g.e., C: IV, s. 22.

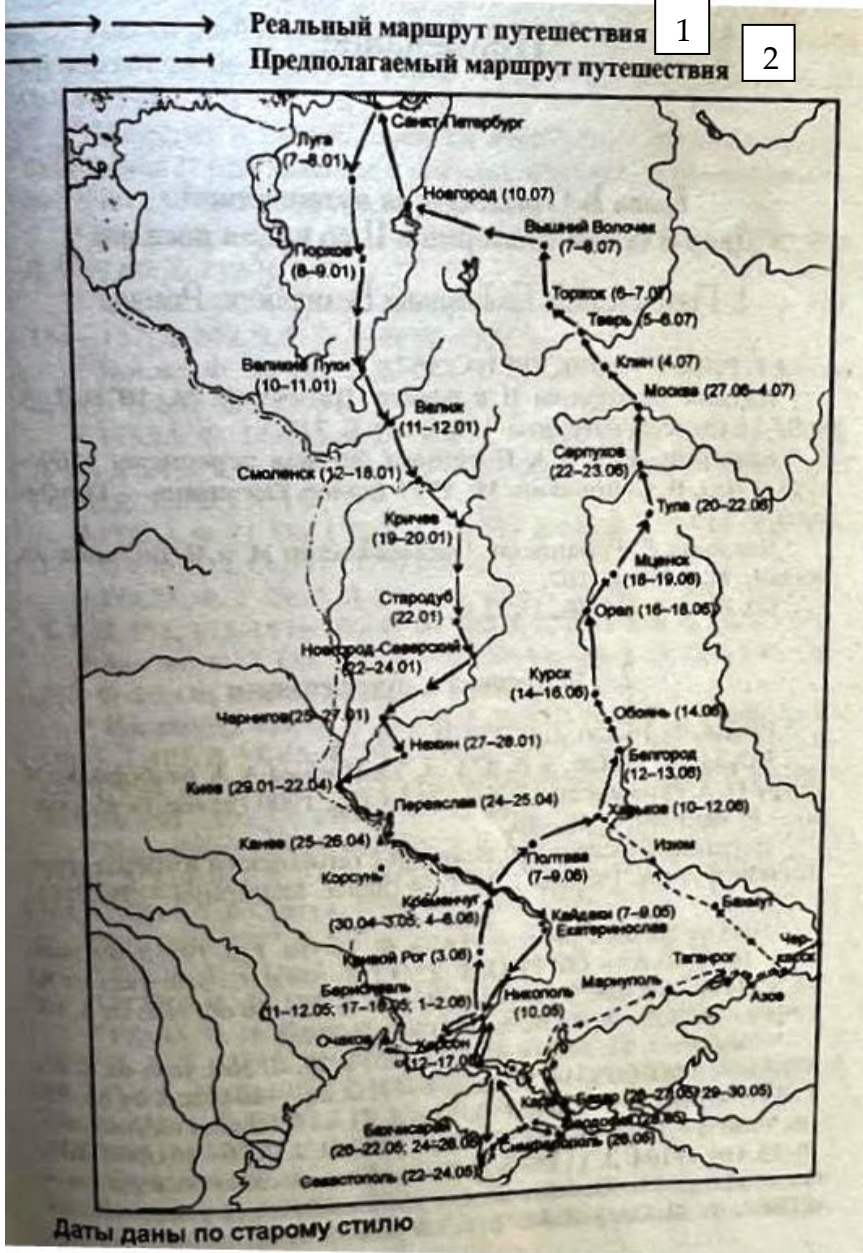
Bununla Çariçenin Fransa ve İngiltere elçilerinin ileriye dönük olarak Rus politikalarını desteklemelerini sağlamayı amaçladığı söylenebilir. Ancak bu hususta Fransa Elçisinin Rus politikalarını desteklememesi, hatta Rusya ile teklif edilen bir ittifaka sıcak bakmaması, Çariçenin Osmanlı Devleti'ne yönelik bir uzlaşma çabası içine girmesine yol açmış gibi görünmektedir. Mamafih özbeöz Türk yurdu olan Kırım'ın Çariçe tarafından hile ile gasbedilmesi Osmanlı devlet ricalinin ve halkının kabul edebileceği bir şey değildi. Çariçenin buraya Avusturya İmparatoru ile bir ziyarete kalkışması da Rusya'ya olan nefretin kolayca bir savaşa dönüşmesini sağlamıştır. Nitekim Çariçenin Kırım'dan ayrılmasını müteakip birkaç ay sonra (Ağustos 1787) Osmanlı Devleti yaptığı hazırlıklara ve aldığı önlemlere de güvenerek Kırım'ı ve Ruslara karşı kaybedebilen diğer toprakları yeniden ele geçirme ümidiyle Rusya'ya savaş ilan etmiştir.

Ek-1

Kaynak: “Rusya İmparatorluğu Majestelerinin Herson ve Taurya’ya Yolculuğunun Haritası (Carte von Reise Ihro Rüssisch: Käyserlich Majestät nach Cherson und Taurien)”, National Archives of Sweden

ЕК-2

1: Gerçek Seyahat Güzergâhı

Not: Tarihler eski usule göre verilmiştir.

2: Amaçlanan Seyahat Güzergâhı.

Kaynak: Bessarabova, a.g.e., s. 289.

KAYNAKLAR

1.Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Sultan Abdülhamid I (AE. SABH. I):* 13/1191, 86/5934, 98/6668, 336/23442, 362/25264, 368/25701.
BOA, Bab-ı Asafî Amedi Kalemî (A. {AMD}): 28/45.
BOA, Cevdet Askeriye (C. AS): 1173/52265.
BOA, Cevdet Hariciye (C. HR): 81/4008, 15/704.
BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT): 1430/58565, 1442/59262.
BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d): 4819.
BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e): 12360/17.

2.Gazeteler

- “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 2 Juli 1783.
 “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 2 August 1783.
 “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 4 Oktober 1783.
 “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 22 November 1783.
 “Russland”, *Wiener Zeitung*, 10 Maerz 1784.
 “Russland”, *Wiener Zeitung*, 7 April 1784.
 “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 5 Juni 1784.
 “Kleinasien”, *Wiener Zeitung*, 24 Juli 1784.
 “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 7 August 1784.
 “Russland”, *Wiener Zeitung*, 29 September 1784.
 “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 10 November 1784.
 “Russland”, *Wiener Zeitung*, 13 November 1784.
 “Russland”, *Wiener Zeitung*, 20 November 1784.
 “Russland”, *Wiener Zeitung*, 19 Januar 1785.
 “Russland”, *Wiener Zeitung*, 18 Mai 1785.
 “Russland”, *Wiener Zeitung*, 6 Juli 1785.
 “Turkey”, *Wiener Zeitung*, 17 Dezember 1785.
 “Russland”, *Wiener Zeitung*, 4 Maerz 1786.
 “Russland”, *Wiener Zeitung*, 18 April 1786.
 “Russland”, *Wiener Zeitung*, 22 April 1786.
 “Russland”, *Wiener Zeitung*, 17 Mai 1786.

3.Kitap ve Makaleler

- ADAMCZYK, Theresia, “Die Reise Katharinas II. nach Südrussland im Jahre 1787”, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, C: VI, S: 1, 1930, ss. 25-53.
 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, C: II, III, IV, İstanbul 1309.
 Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, Yay. Haz. M. İlgürel, Ankara 1994.
 ALEXANDER, Manfred, *Kleine Geschichte Polens*, Stuttgart 2003.

Anecdoten zur Lebensgeschichte des Ritters und Reichs-Fürsten Potemkin, Freistadt am Rhein 1792.

BAYRAM, Ü. Filiz, *Enveri Târîhî: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

Beiheft zum Militair-Wochenblatt, nr: 5 (fünftes Heft), Berlin 1872.

BEREJKOVA, M. N., *Plan Zavoevaniya Krıma, Sostavlenıy v Tsartvovanie-Gosudarya Alekseya Mihayloviça Uçenim Slavyaninom Yüriem Krijaniçem, St. Petersburg 1891.*

BESSARABOVA, Nina, *Puteşestviya Ekaterini Velikoy po Rossii ot Yaroslavya do Krıma, Moskva 2014.*

BEYDİLLİ, Kemal, *Osmanlı-Prusya İttifâkı, İstanbul 1984.*

BEYDİLLİ, Kemal, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar, İstanbul 1985.*

Briefe, Charaktere und Gedanken des Prinzen Carl von Ligne, Leipzig 1812.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C: V, İstanbul 1971.*

DAVIES, Norman, *Avrupa Tarihi, İstanbul 2006.*

DJUVARA, Trandafir G., *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913), Fr. Çev. Pulat Tacar, İstanbul 2017.*

Du Loir, *Les voyage du sieur Du Loir, Paris 1654.*

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, C: I, Ankara 1955.*

FISHER, Alan, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783, Cambridge 1970.*

GAFAROV, Orkhan, *Rus Dış Politikasında Kimlik Arayışı: Batı'dan Kopuşun Tarihsel Analizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020.*

GRIFFITHS, David M., “Catherine II Discovers the Crimea”, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Bd. 56/3 (2008) ss. 339-348.*

HALEM, Gerhard Anton von, *Lebensbeschreibung des Russischen-Kaiserlichen General-Feldmarschalls Burkhard Christoph. Grafen von Münnich, Oldenburg 1803.*

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C: V, Çev. N. Epeçeli, İstanbul 2005.*

Joseph II. und Katharina von Russland: Ihr Briefwechsel, Wien 1869.

KÖMÜRCÜYAN, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi. XVII. Asırda İstanbul, İstanbul 1988.*

KRATZER, Roland, “Die Reisen Joseph II.”, *Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades eines Magisters der Philosophie an der Karl-Franzens-Universität Graz, Graz 2014.*

MADARIAGA, Isabel de, *Katharina die Grösse, (aus dem Englischen von Karl A. Klewer)*, Wiesbaden 2004.

Mufassal Osmanlı Tarihi, C: V, İstanbul 1962.

Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı), Haz. Adnan Baycar, İstanbul 2004.

ÖZER, Abdürrahim, *The Ottoman-Russian Relation between the Years 1774-1778*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Institute Economics and Social Sciences of Bilkent University, Ankara 2008.

PAÇO, David Do, “A Social History of Trans-Imperial Diplomacy in a Crisis Context: Herbert von Rathkeal’s Circles of Belonging in Pera, 1779-1802”, *The International History Review*, C: XLI, S: 5, 2019, ss. 981-1002.

POTEMKIN, Grigorii Aleksandrovich, *Memoirs of the Life of the Prince Potemkin, Transl. from Germany*, London 1812.

SARICAOĞLU, Fikret, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi. Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001.

SEGUR, Ludwig Philipp *Denkwürdigkeiten, Rückerinnerungen und Anekdoten aus dem Leben des Grafen von Segur, (aus dem Französischen übersetzt durch D. v. W)*, C: III, Stuttgart 1827.

SOYSAL, İsmail, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1999.

ŞİROKORAD, A. B., *Osmanlı-Rus Savaşları*, İstanbul 2009.

Taurische Reise der Kaiserin von Russland Katharina II (aus dem Englischen übersetzt), Koblenz 1799.

Taylesanzâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi. İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789), Haz. Feridun M. Emecen, İstanbul 2003.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV/I, Ankara 1995.

YÜKSEL, Sinan, *Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

YÜKSEL, Sinan, “Küçük Kaynarca'dan Yaş Antlaşması'na Kadar Eflak-Boğdan Üzerinde Osmanlı Rus Nüfuz Mücadelesi”, *Belleten*, C: LXXXIII, S: 297, 2019, ss. 605-632.

YÜKSEL, Sinan, “II. Ekaterina'nın Kırım Seyahati”, *History Studies*, C: XII, S: 3, (June 2020), ss. 1335-1349.

ZINKEISEN, Johann Wilhelm, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, C: VI, Gotha 1859.

4.Ansiklopedi Maddeleri

Allgemeine Encyclopaedia der Wissenschaften und Künste, C: II/3, F. A. Brockhaus 1819, ss. 134.

“Krizanic, Jurac”, *AnaBritannica*, C: XIV, ss. 4.

BALA, Mirza, "Kırım", *İA*, C: VI, ss. 741-746.

BEYDİLLİ, Kemal, "Yûsuf Paşa, Koca", *DİA*, C: XLIV, ss. 23-25.

BEYDİLLİ, Kemal, "Polonya: Tarih", *DİA*, C: XXXIV, ss. 309-317.

"Bezborodko (Prens) Aleksander Andreyeviç", *AnaBritannica*, C: IV, ss. 107.

"Cobenzl, Johann Ludwig Joseph Graf von", *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, C: II, Wien 1857, ss. 390-391.

G.L.C., "Ainslie, Sir Robert, Bart", *The Biographical Dictionary*, C: I (II. Kısım), London 1842, ss. 568-569.

HÜFFER, "Cobenzl, Ludwig Graf C.", *Allgemeine Deutsche Biographie*, C: IV, Leipzig 1876, ss. 355-363.

İNALCIK, Halil "Kırım Hanlığı", *İA*, C: VI, ss. 741-756.

"Kırım", *DİA*, C: XXV, ss. 447-449.

KRAELITZ-GREIFENHORST, Friedrich v., "Rathkeal, Peter Philipp Herbert Freiherr von", *Allgemeine Deutsche Biographie*, C: LIII, 1907, ss. 210-215.

"Ligne (Prens), Charles-Joseph (1735-1814)", *Anabritannica*, C: XIV, ss. 474.

MAYKOV, P., "Bulgakov, Aleksandr Yakovleviç", *Ruskiy Biografiçeskiy Slovar*, C: III, Sankt-Petersburg 1908, ss. 458-460.

NEWTON, Michael, "Paul I of Russia (1754-1801)", *Famous Assassinations in World History: An Encyclopedia*, C: I, 2014, ss. 409-412.

"Stanislaw II August Poniatowski", *Anabritannica*, C: XX, ss. 21.

5. Elektronik Kaynaklar

"Alexander Matwejewitsch Dmitrijew-Mamonow", de.wikipedia.org/wiki/Alexander_Matwejewitsch_Dmitrijew-Mamonow

"Charles-Joseph de Ligne", de.wikipedia.org/wiki/Charles-Joseph_de_Ligne

"Jurac Krizanic", [de.wikipedia.org](https://de.wikipedia.org/wiki/Jurac_Krizanic)

"Krijaniç, Yorii", [ru.wikipedia.org](https://ru.wikipedia.org/wiki/Крижанич_Юрий)

"Krim", de.wikipedia.org/wiki/Krim

"Lykurg (Sparta)", [de.wikipedia.org/wiki/Lykurg_\(Sparta\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Lykurg_(Sparta))

"Louis-Philippe de Ségur", de.wikipedia.org/wiki/Louis-Philippe_de_S%C3%A9gur

"Marie-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul-Gouffier", de.wikipedia.org/wiki/Marie-Gabriel-Florent-Auguste_de_Choiseul-Gouffier

PLERSZ, Jan Bogumi, "Catherine II Greeted in Kaniv", Polish History Museum.

PLERSZ, Jan Bogumi, "Fireworks in honor of Catherine II in 1787", Borys Voznytskyi Lviv National Art Gallery.

"Sergey Lazareviç Laşkarev", [ru.wikipedia.org](https://ru.wikipedia.org/wiki/Лазаревич_Сергей)

"Solon", de.wikipedia.org/wiki/Solon